

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI
TOIMETISED

УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS

484

KRIMINOLOOGIA JA ÕIGUS-
PSÜHHOLOOGIA KÜSIMUSI

KRIMINOLOOGIA-ALASEID TÖID
ТРУДЫ ПО КРИМИНОЛОГИИ

VII

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893.a. VIHK 484 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893.г.

KRIMINOLOOGIA JA ÕIGUS- PSÜHHOLOOGIA KÜSIMUSI

KRIMINOLOOGIA-ALASEID TÖID
ТРУДЫ ПО КРИМИНОЛОГИИ

VII

TARTU 1979

Redaktsioonikolleegium: V.Kelder, E.Laasik, J.Mäll,
A.Paltser, I.Rebane,
E.Salumaa (esimees), P.Vihalem

Käesolevas kogumikus jätkatakse TRÜ kriminoloogia laboratooriumi ettekandehommikuil peetud ettekannete avaldamist. Käesolev väljaanne hõlmab 1976/1977. õppeaastal peetud ettekandeid. Kogumiku lõppu on lisatud üks artikkel, mis ei ole küll ettekandena esitatud, kuid käsitletatavate probleemidelt on lähedane ettekandehommikute temaatikale.

Vastutav toimetaja

MÕNINGAID RASKUSI KASVATUSTÖÖS NOORTEGA^x

V. L u l l a ,
Tartu II Eriinternaatkooli direktori asetäitja^{xx}

Paljudele inimestele tunduvad kasvatusküsimused väga lihtsatena, kuna meid kõiki on ju kasvatatud. Need probleemid näivad isegi seda kergemate ja lihtsamatena, mida vähem ollakse tuttav kasvatusteooriaga ja praktilise kasvatustööga. Enam kui 100 aastat tagasi märkis K. D. Ušinski: "Enamus inimesi tunnistab, et kasvatustöö nõuab kannatust, mõned arvavad, et selleks on vajalik kaasasündinud võimete olemasolu ja teatud oskuste valdamine. Vähesed on aga veendunud, et hiksaks kõigele on selleks vajalikud ka erilised teadmised."¹ Need mõtted pole oma aktuaalsust kaotanud ka tänapäeval.

Kasvatusraskused, raskestikasvatatavus, alaealiste seaduserikkumised, kõik need nähtused panevad muretsema nii perekondi kui ka kogu üldsust. Tänapäeva teaduslik-tehnilise revolutsiooni ajastu kiires ühiskondlikus arengus tõrkavad teravalt silma nn. murelaste passiivsus, ükskõiksus, hoolimatus, egoism, kerge elu taotlus ja füüsilise töö põlgamine, vaimsete huvide piiratus ning nihilism.² Sellisest pinnasest sirguvad sagedasti ka õiguserikkujad.

Kasvatustöö on kõige keerukamaid inimtegevuse liike. Nõuab ju see tegevus ühelt poolt põhjalikke ja mitmekülgeid teadmisi, teiselt poolt aga ka ulatuslikke kogemusi. Viimase aastakümne jooksul on kasvatustöö alal ilmunud rida ulatuslikke teoreetilisi uurimusi.³ Tähtsamaks sündmuseks on üld-

^x Ettekanne, peetud 23. jaanuaril 1977. a. Avaldatakse lühendatult.

^{xx} Ettekande pidamise ajal töötas sm. V. Lulla Tartu rajooni haridusosakonna juhatajana.

¹ У ш и н с к и , К.Д. Валитуд педагогилised teosed. 1. kd., Tln., 1957, lk. 119.

² Л и х а ч е в Б.Г. Теория коммунистического воспитания. М., 1974, с. 22-24.

³ Б о ж о в и ч Л.И. Личность и ее формирование в дет-

hariduskoolide kasvatustöö näidisprogrammi avaldamine. Vaatamata nendele edusammudele kasvatusteoorias on paljud küsimused jäänud veel tänaseni vaieldavateks.

Üheks selliseks probleemiks on igakülgsest arenenud isiksuse kasvatamise pedagoogiline lahtimõtestamine.⁴ Laialdaselt on levinud nii kasvatusteoorias kui ka praktikas püüe samastada õppimist õppeprotsessis õppimisega kasvatustehnikas.⁵ Selliste seisukohtade praktikasse juurutamise tulemusena ülehinnatakse sõnalise selgituse osatähtsust ja jäetakse tagaplaanile laste tegevuse organiseerimise probleemid. Kõlbeliste tõdede omandamine ei kulge aga analoogiliselt korratabeli äraõppimisega.

Kasvatusteoorias on veel palju lahendamata probleeme. Psühholoogide poolt on põhjalikult uuritud inimese enesehinnangu ja nõudlusnivoo vahelisi seoseid. Vastavad uurimused⁶ on näidanud, et eelmainitud nähtused on väga tähtsad nooruki isiksuse kujunemisel. Kahjuks puuduvad aga ulatuslikumad pedagoogilised uurimused selle kohta, kuidas kasvatustehnikas kujundada lapses õiget enesehinnangut. Psühholoogid ja psühhiaatrid on kaasajal küllaltki ulatuslikult uurinud stressi ja frustratsiooni. Pedagoogikas puuduvad aga põhjendatud teaduslikud soovitused harmoonilise tunde maailma kujundamiseks noorukis.

Igakülgsest arenenud isiksuse kasvatamine on esmajoonelapse kõlbelise palge kujundamine. Kahjuks valitseb ka

ском возрасте. М., 1968;

Лихачев Б.Г. Теория коммунистического воспитания. М., 1974;

Коротков В.М. Развитие воспитательных функций коллектива. М., 1974.

⁴ Каган М.С. Человеческая деятельность. М., 1974, с. 306-312;

Конникова Т.Е. Современные проблемы нравственного воспитания школьников. "Нравственное формирование личности школьника в коллективе". Вып. II. Л., 1975, с. 5.

⁵ Коззаконьку, А. Отто, Kh. Erziehung zur bewussten Disziplin und Persönlichkeitsentwicklung. - "Psychologische Beiträge", Heft 7, Berlin, 1967, S. 22-24;

Конникова Т.Е. Современные проблемы нравственного воспитания школьников. "Нравственное формирование личности школьника в коллективе". Вып. II. Л., 1975, с. 5.

⁶ Friedrich, W. Jugend und Jugendforschung. Berlin, 1976, S. 29-36;

Липкина А.И. Самооценка школьника. М., 1976.

kõlbelise kasvatuse teoorias rida erinevaid seisukohti.⁷ Õi-ge kõlbeline kasvatus eeldab selliste püsivate motiivide süsteemi kujundamist, mis vastaks kommunismiehitaja moraalikoodeksi normidele ja määraks seega kindlaks nooruki suhted ümbritsevate inimeste ning loodusega.

Lapse kui isiksuse areng algab perekonnas. N.K. Krupskaja on kirjutanud: "Kui perekonnaliikmed on üksteise suhtes tähelepanelikud, kaastundlikud, kui neil on laialdased ühiskondlikud huvid, kui tõtt seob perekonna sõbralikuks liiduks, siis on sellisel olukorral lapsele kasvatustlik mõju. Kui aga perekonnas logeldakse, asetakse taga vaid tühiseid lõbustusi, kui perekonnale on võõrad meie ideaalid ja seal valitseb jäme egoism, siis ei aita ka lapse individuaalsete iseärasuste arvestamine parandada neid puudujäärke, mis on kujunenud kasvatustõõs."⁸

Ühiskondlike suhete tormilise arenguga on viimase paarikümne aasta jooksul oluliselt muutunud ka perekonna ühiskondlikud funktsioonid. Küllaltki suure osa ühiskondliku koguprodukti loojast on perekond kujunenud nüüd põhiliselt ühiskondliku koguprodukti kulutajaks. Püüsiline tõtt on linnaperekondades kadumas ja seda peaks asendama vaimsete väärtuste omandamine ning vahendamine. Paljud perekonnad aga ei ole selleks kaugeltki suutelised. Suurimaid raskusi valmistab linnalises keskkonnas kasvatustõtt korraldamine nendelo vanematele, kes ise on sündinud ja kasvanud maal. Sellele nn. urbanisatsioonist tingitud inadaptatsioonile on juhitud tähelepanu.⁹ Erikutsekoolis nr. 34 läbiviidud uurimus näitab, et seal 1969. a. viibinud linnatüdrukute emadest 82 % olid sündinud ja kasvanud maal.

⁷ Талызина Н. Ф., Рувинский Л. К. Проблема управления процессами воспитания. М., 1971; Лихачев Б. Г. Теория коммунистического воспитания. М., 1974, с. 22-24;

"Методика воспитательного процесса". Лекции по педагогике. М., 1969;

Конникова Т. Е. Современные проблемы нравственного воспитания школьников. "Нравственное формирование личности школьника в коллективе". Вып. II. Л., 1975, с. 5.

⁸ Школа, семья и общественность. М., 1977, с. 16.

⁹ G o r t e z , P. *Enfant, famille et société urbaine gèneise et mécanisme de l'inadaptation*. Paris, 1963.

Raskused kasvatustõs s ilmnevad eriti murdeas. Kõllaltki ulatuslikult on levinud arvamus, nagu oleksid need raskused tingitud bioloogilistest muutustest nooruki organismis. Taolise seisukoha psühholoogiateadusse toojateks olid saksa psühholoogid Ch. Bühler ja E. Spranger.¹⁰ Nõukogude psühholoogide D. Elkonini ja T. Dragunova uurimused aga tõestasid murdeea kasvatusraskuste sotsiaalset tingitust.¹¹

Kõik need eespool loetletud asjaolud on küll kasvatusraskuste tekkimist soodustavateks teguriteks, kuid ei põhjusta paratamatult raskestikasvatatavuse teket.

Perekonna osast kasvatusraskuste tekkel annavad mõningat ülevaadet Tartu rajoonis 1976. a. lõpul läbiviidud uurimuse tulemused. Nimelt võeti Tartu rajooni üldhariduskoolide poolt arvele kõik need perekonnad, kus kodus esines raskusi laste kasvatamisel. Kokku võeti arvele 338 perekonda. Arvelevõetud perekondadest oli tervikperekondi - 43,76 %, defektseid perekondi 66,24 %. Defektseid perekondi iseloomustasid järgmised näitajad:

ema kasvatab üksi	- 64,15 %
kasuisa olemasolu	- 22,64 %
isa kasvatab üksi	- 11,32 %
vanavanemad kasvatavad	- 1,89 %

Õpilaste arvelevõtmise põhjused jagunevad järgmiselt:

mitterahuldav käitumine ja õppimine	- 61 õpilast
mitterahuldav käitumine (õppimine oli seejuures rahuldav)	- 43 -"
mitterahuldav õppimine (käitumine oli seejuures rahuldav)	- 129 -"
vähiksemad kõrvalkalded käitumises ja õppimises (käitumine ja õppimine olid seejuures hinnatud rahuldavaks)	- 105 -"

Põhjalikuma analüüsi alla sai võetud 104 õpilast, kellel oli mitterahuldav käitumine. Iseloomulik oli siin poiste

¹⁰ F r i e d r i c h , W. Jugend und Jugendforschung. Berlin, 1976, S. 29-36.

¹¹ Л о м о в Б., Волков К. Психология о педагогических проблемах. По материалам IV Всесоюзного Съезда общества психологов СССР. - "Народное образование", 1972, № 8, с. 118.

suur ülekaal. Mitterahuldava käitumisega õpilastest moodustasid tütarlapsed vaid 12,4 %, poisid aga 87,6 %. Ligi pooled (48,3 %) vaadeldavatest mitterahuldava käitumisega noortest õppisid VI ja VII klassis. Analüüsides mitterahuldava käitumisega õpilaste kodust kasvatuslikku situatsiooni, ilmnesisid järgmised andmed:

hoolimatu suhtumine laste kasvatamisse	- 40,8 %
alkoholi kuritarvitamine perekonnas	- 30,6 %
liigne hellitamine	- 14,2 %
kodused tülid vanemate vahel	- 3,0 %
ebaselged põhjused	- 11,4 %

Mõtlemata paneb aga asjaolu, et hoolimatust laste kasvatamisel esines suhteliselt enam perekondades, kus lastel olid nii oma isa kui ka ema (58,6 %). Hoolimatu suhtumine laste kasvatamisse väljendus esmajoones üksikükses suhtumises oma lapse vaimsesse arengusse. Tihti ei arvestanud hoolimatud vanemad ka lapse füüsilise arengu ja tervise kaitse osas kehtivaid nõudeid. Kõiki neid oma lapse kasvatamisse hoolimatult suhtuvaid vanemaid iseloomustas suhteliselt madal hariduslik tase ja sellest tingituna ka vaimsete huvide piiratus. Hoolimatu suhtumise tagajärjel peetub sellistes perekondades laste vaimne ja füüsiline, eriti aga kõlbeline areng. Vanemate emotsionaalne külmus toob endaga kaasa kahestunud tundeeluga nooruki sirgumise, kes ei püüdlegi enam täiskasvanu kiituse või tunnustuse poole. Vanemate ja laste vahel valitseva hoolimatuse, nn. kodusoojuse puudumise tõttu ei kujune lastes õigeaegselt ka vajalikke sisemisi pidureid, mis võimaldaksid neil oma tarbeid rahuldada kooskõlas ühiskondlike nõudmistega.

Tavaliselt kaasneb vanemate hoolimatusega ka laste kehaline karistamine; see omakorda nõrgendab veelgi vanemate ja laste vahelisi emotsionaalseid seoseid ja vähendab märgatavalt vanema sõna kasvatuslikku jõudu. Väljapääsu otsivad vanemad tihti veelgi drastilisemate "kasvatusevõtete" rakendamisest. Uurides 1969. a. erikutsekoolis nr. 34 õppivate tütarlaste kõige meeldejäävamaid elamusi lapseest, selgus järgmist:

negatiivsed lapsepõlve elamused	- 77 %
ei mäleta lapsepõlve elamusi	- 10 %
positiivsed lapsepõlve elamused	- 13 %

Kõik positiivsed mälestused olid seotud lapse enda isikuga. Negatiivsed elamused aga peaaegu eranditult perekonnaga. Negatiivsetest elamustest olid siin esikohal kehaline karistus, järgnesid perekonnatülid, hirmuelamused ja õnnetused perekonnas. Nagu näitavad psühhiaatrite tähelepanekud, on taoliste lapseas läbielatud psühhotraumade tagajärjeks sageli psühhopaatia ja neuroosid, mis ilmnevad peamiselt murdeas. Suhteliselt sageli satuvad sellistest perekonnadramadest võrsunud noorukid ka kuritegelikule teele.¹²

Teiseks käitumishäiretega laste perekondade iseloomulikuks tunnuseks oli alkoholi kuritarvitamine vanemate poolt. Käitumishäirete tekke üheks oluliseks põhjuseks on nendes perekondades tihti valitsev nn. pendelkasvatus. Lapsed saavad siin ühe ja sama teo eest nii vitsu kui musi, nii tutistamist kui silitamist. Taolise pendelkasvatuse tagajärjel sirguvad noorukid, kelle psüühika on äärmiselt labiilne. Nende enesehinnang on väga madal ja tihti on need lapsed kaotanud eneseväärikuse. Sellised lapsed ei astu küll aktiivselt välja ühiskondlike normide vastu, kuid nad püüavad igati vältida olukordi, kus saaks neile nõudmisi esitada. Need on koolikohustuse mittetäitjad - popitegijad, hulkurid, nn. allavoolu ujujad.

Miks ilmnevad need puudujäägid eriti selgesti murdeas? Nagu näitavad Leedu NSV pedagoogide uurimused, suhtuvad paljud vanemad laste kasvatamisse hoolimatult kuni murdeea saabumiseni, siis aga otsustatakse hakata tegema resolutsset "kasvatustööd". Tagajärjeks on terav konflikt vanemate ja nooruki vahel.¹³ Murdeas ilmnevate kasvatusraskuste avaldumise põhjused peituvad ka selles, et murdeas on suunavaks tegevuseks nn. väärtusorientatsiooniline tegevus.¹⁴ Sellises tegevuses ilmneb aga kõige selgemalt kõik see, mis on perekonna poolt selneva kasvatus käigus tehtud või tegemata jätud.

¹² E y s e n e k, H.J. Neurosen, Ursachen und Heilmethoden. Berlin, 1967, S. 29-31;

B ö t t c h e r, H., R. Rückblick auf die Eltern. Eine neurosenpsychologische Untersuchung. Berlin, 1968, S. 160-166.

¹³ Проблемы коммунистического воспитания. - "Советская педагогика", 1968, № 9, с. 22-24.

¹⁴ К а г а н М.С. Человеческая деятельность. М., 1974, с. 306-312.

Mida oleks vaja selleks ette võtta, et kasvatustöös esineks vähem raskusi?

1. Põrdata senisest suuremat tähelepanu kasvatajate erialase kvalifikatsiooni tõstmisele.

2. Tõsta alaealiste asjade komisjonide tegevuse taseme ja kompetentsust või asendada need komisjonid noorte kohtutega (nagu on näit. Poola RV-s).

3. Teostada erikasvatusasutuste diferentseerimist, seda eriti erikutseskoolide osas.

4. Tagada erikasvatusasutustest või kinnipidamiskohtadest vabanenud noorukite ümberkasvatamise lõpuleviimine töökollektiivides, luues selleks (mõnede) suuremate ettevõtete juurde spetsiaalseid noorte ühiselamuid (näiteks analoogiliselt SDV Jugendwohnheim'idele).

5. Vanemate vastutuse tõstmine oma laste kasvatamise eest.

6. Pedagoogilise kirjaoskamatus e likvideerimine.

KRIMINOLOOGILISED ANDMETÖÖTLUS- SÜSTEEMID. PERMANENTSETE ANDME- TÖÖTLUSSÜSTEEMIDE LOOMINE^x

H. R a n d a l u ,

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudi õiguse
sektori vanemteadur, õigusteaduse doktor

Teatavasti eeldab dialektika kõigi meid huvitavate nähtuste igakülgselt vaatlust. "Et eset tõesti tunda," rõhutas V. I. Lenin, "on vaja hõlmata, uurida kõiki selle külgi, kõiki seoseid ja vahendusi."¹ Eriti oluline on igakülgne, kõiki seoseid ja aspekte hõlmav vaatlus ühiskondlike nähtuste puhul, mida tavaliselt iseloomustavad mitte funktsionaalsed, vaid üksnes tõenäosuslikud (statistilised) seaduspärasused. Just selliseks nähtuseks on ka kuritegevus.² Elektronarvuti kasutamisel põhinevate kriminoloogiliste andmetöötlussüsteemide efektiivsus tulenebki eelkõige võimalusest uurida meid huvitavate objektide "kõiki seoseid ja vahendusi".

Sõltuvalt sellest, millist informatsiooni automatiseeritud süsteem töötleb, võime teha vahet informatsioonisüsteemide liigi vahel: 1) kommunikatiivse (verbaalse) informatsiooni hankimise süsteemid ja 2) faktograafilise informatsiooni hankimise ehk andmetöötluse süsteemid. Esimest liiki süsteemid taotleavad salvestada ja edasi anda kõnet või kirjutatud teksti, teised aga teatud nähtusi või protsesse iseloo-

^x Ettekanne, peetud 28. novembril 1976. a.

¹ V. I. L e n i n . Teosed. 32. kd. Tln., 1955, lk. 74.

² Vt. В. Н. К у д р я в ц е в . ПРИЧИНЫ правонарушений. М., 1976, с. 21-25. Sageli nimetatakse kuritegevust stiihiliseks, seega siis loodusjõuliseks, kontrollile mittealluvaks nähtuseks. Vt. nt. В. Н. К у д р я в ц е в . ПРИЧИННОСТЬ В КРИМИНОЛОГИИ. М., 1968, с. 108-109. Тõrsem on kuritegevuse iseloomustus stohhastilise nähtusena, mille seisundit kirjeldavad statistilised seaduspärasused, mida arvestades on võimalik ka nähtuse kontroll ja juhtimine.

mustavaid tunnuseid. Pahatihti käsitatakse õigusliku informaatikana üksnes esimest liiki informatsioonisüsteemide tegevust.³ Tegelikult on aga senini viljakamaiks osutunud just teist liiki informatsioonisüsteemid.⁴

Põhilised raskused verbaalse informatsiooni automatiseeritud töötlemise puhul on seotud täpse ja täieliku informatsioonikeele loomisega, mis peab "masinlikult" edasi andma mõnes looduslikus keeles esitatud teksti või kõne sisu. Tunduvalt lihtsam on informatsioonikeele (näiteks deskriptorite süsteemi, nn. tesauruse) koostamine automatiseeritud andmetöötlussüsteemidele, kus suhteliselt autonoomselt, sõltumata mõne loodusliku keele paljutähenduslikust signaalsüsteemist, saame ühtlaselt piiritleda tunnused, mida kasutame kogumisele ja töötlemisele kuuluvate andmete iseloomustamiseks. Nii toimub see ka kriminoloogiliste andmetöötlussüsteemide puhul.⁵

Eesti NSV Teaduste Akadeemia õiguse sektoris tegeldakse kriminoloogiliste andmetöötlussüsteemide loomise teoreetiliste ja praktiliste probleemide uurimisega juba kümnekond aastat ning meil olemasolevate andmete kohaselt oli Eesti NSV esimene liiduvabariik, kus kujundati permanentsest tegutsevaid kriminoloogilisi andmetöötlussüsteeme.⁶ Seejuures jõuti elektronarvuti kasutamiseni alles pärast seda, kui eelnevalt oli õigusliku informatsiooni üldistamiseks proovitud käsiperfokaartoteekide ja perfoarvutite võimeid.⁷

³ Vt. näit. Правовая информация. Отв. ред. А. Ф. Шебанов, А. Р. Шляхов, С. С. Москвин. М., 1974 ning selle raamatu kohta avaldatud retsensiooni ajakirjas "Советское государство и право", 1976, № I, с. 143-144.

⁴ Valdav enamik senini tegutsevatest nn. automatiseeritud juhtimissüsteemidest on praegu veel üksnes andmetöötlussüsteemid, mis koguvad ja üldistavad juhtimistegevuseks vajalikke faktilisi andmeid, ei suuda aga ulatuslikumalt automatiseerida juhtimistegevuse keskeet üli - otsustamist.

⁵ Kriminoloogilise andmetöötlussüsteemi all tuleb mõista kriminoloogilisteks uurimusteks kasutatavat süsteemi. Nagu ei eksisteeri spetsiifilisi "kriminogeenseid" faktoreid või tunnuseid, pole olemas ka spetsiifilisi "kriminoloogilisi andmeid".

⁶ Vt. X. A. P a n d a l u . Обработка данных статистических карточек на посудиных. - "Советское государство и право", 1968, № 10, с. 87-93; X. A. P a n d a l u . Перфокарты в правовой науке и практике. М., 1968, с. 95-III.

⁷ Vt. H. R a n d a l u . Seadusandluse täiustamise ja õigusliku informatsiooni küsimusi. Tln., 1965, lk. 84-129.

Kriminoloogilise informatsiooni kogumine ja salvestamine algas andmete kogumisega kohtu poolt süüdimõistetud alaealiste kohta ning laienes siis järk-järgult teistele kriminoloogide huvitavatele andmetele.

Käesolevaks ajaks on välja kujunenud järgmised püsivalt tegutsevad kriminoloogilised andmetöötlussüsteemid: 1) Eesti NSV kohtutes süüdimõistetud alaealiste kohtualuste statistiliste kaartide andmete üldistamise süsteem (salvestatud on andmed kõigi süüdimõistetud alaealiste kohta alates 1964.a.); 2) Eesti NSV-s kuriteo toimepannud alaealiste isiklike kaartide andmete üldistamise süsteem (salvestatud on andmed kõigi alaealiste kohta alates 1969. a.); 3) Eesti NSV alaealiste asjade komisjonides arvelevõetud alaealiste arvestuskaartide andmete üldistamise süsteem (salvestatud on andmed kõigi alaealiste kohta, kes olid arvel seisuga 1. jaanuar 1971.a. ning võeti arvele alates 1971. a.); 4) Eesti NSV kohtutes süüdimõistetud isikute statistiliste kaartide andmete üldistamise süsteem (salvestab andmeid ka täisealiste kohta, töötab alates 1976. a.).⁸ 1., 2. ja 4. süsteem hangivad salvestatavad andmed üleliiduliselt kehtivatelt arvestuskaartidelt. 3. süsteemi jaoks, mis üldistab alaealiste asjade komisjonides arvelevõetute andmeid, kehtestati spetsiaalne arvestuskaart, milles tavalisest ulatuslikumalt analüüsitakse alaealise isiksust ja tema perekonda.

Х. А. Р а н д а л у . О применении краевых перфокарт для поиска юридической информации. - Известия Академии наук Эстонской ССР, т. XV, серия общественных наук, 1966, № 3, с. 355-364; Х. А. Р а н д а л у . Применение счетно-перфорационных машин для анализа правовых актов. - Известия Академии наук Эстонской ССР, т. XV, серия общественных наук, 1966, № 4, с. 485-492; Х. А. Р а н д а л у . Опыт использования перфокарт. - "Советское государство и право", 1966, № 9, с. 127-133.

⁸ Х. А. Р а н д а л у . Информационно-поисковые системы для изучения преступности несовершеннолетних. - "Советское государство и право", 1971, № 10, с. 120-123; Х.А. Р а н д а л у , Л. К. В ы х а н д у . Многоаспектный анализ безнадзорности и преступности несовершеннолетних с помощью ЭВМ. - "Советское государство и право", 1975, № 7, с. 89-94; Н. Р а н д е л у . Raal koostab aruandeid ja teeb muudki. - "Nõukogude Oigus", 1977, nr. 1, lk. 16-18.

Informatsiooni salvestamise ja statistilis-matemaatilise töötlemise mehhanism

Andmete salvestamiseks kasutavad eelnevalt loetletud informatsioonisüsteemid numbrilist koodi. Süüdimõistetud kohtualuse, kuriteo toimepannud alaealise või alaealiste asjade komisjonides arvelevõetu isikut, tema käitumist ja temale kohaldatud mõjutusvahendeid või karistusi iseloomustavad tunnused ja nende tunnuste väärtused (tähendused) on numberdatud - esimese tunnuse väärtused 1 ja 2, teise tunnuse väärtused 1, 2, 3, 4 jne. Iga arvestuskaardi kohta salvestatakse kõigi kriminoloogiliselt oluliste tunnuste kõiki väärtusi tähistavad numbrid, kusjuures "0" tähendab andmete puudumist. Elektronarvuti mäluseadmeisse viiakse informatsioon masinaperfokaardi või perfolindi vahendusel.

Salvestatud andmete statistilis-matemaatiliseks üldistamiseks kasutatakse L. Võhandu juhtimisel Tallinna Polütehnilise Instituudi arvutuskeskuses elektronarvuti "Razdan-3" jaoks koostatud programme süsteemi "СОДИ" (Система Обработки Дискретной Информации)⁹. Programme süsteem "СОДИ" on universaalne ankeettüüpi informatsiooni statistilis-matemaatilise töötlemise vahend, mis hästi sobib ka kriminoloogilisteks üldistusteks. Seda süsteemi iseloomustavad seejuures järgmised parameetrid: 1) üldistatava alginformatsiooni massilisus - uuritavaid objekte võib olla kuni 200 tuhat, neid iseloomustavaid tunnuseid - kuni tuhat; 2) informatsiooni salvestamine võib toimuda erinevates kohtades ja erineval ajal; 3) aritmeetilisi tehteid esineb andmete töötlemisel suhteliselt vähe, olulist osa etendavad mitmesugused loogilised tingimused; 4) lahendatakse palju ühe-tüübilisi ülesandeid kogu alginformatsiooni analüüsimiseks; 5) sageli toimub informatsiooni struktuuri muutmine ning objektide ja tunnuste hulga täiendamine.¹⁰

⁹ Л. К. Выханду. Об интегрированных системах обработки дискретной информации. - Очерки по обработке информации и функциональному анализу. Труды Таллинского политехнического института, серия А, № 311, Таллин, 1971, с. 9-22.

¹⁰ Vt. Т. Ю. Микли, М. О. Томбак. Принципы организации больших массивов информации в системе "СОДИ", sealhambas, lk. 23. Sama süsteemi alusel on loodud kohtustatistiliste aruannete automatiseeritud koostamise generaator, mida kasutatakse alates 1976-ndast aastast.

Andmete statistilis-matemaatilise üldistamise tulemused esitab elektronarvuti tavaliselt sagedustabelina, mis näitab absoluutarvudes ja protsentides kahe uuritava tunnuse väärtuste esinemissagedust, esitades ka terve rea koefitsiente (nn. statistikuid), mis mõeldavad nende tunnuste vastastikuse sõltuvuse tugevust. Sageli nõutakse elektronarvutilt sagedustabelit mitte kõigi, vaid üksnes nende uuritavate objektide kohta, mis vastavad teatud loogilistele tingimustele. Selline lisatingimuste püstitamine võimaldab kahe tunnuse sõltuvuse uurimisel elimineerida mõne teise (või teiste) tunnuse segava mõju.

Toome järgmise näite.

Kõigist kohtu poolt süüdimõistetud isikutest paneb umbes pool kuriteo toime ebakaines olekus. Seejuures sõltub ebakainena kuriteo toimepannute protsent väga mitmesugustest nii kurjategija isikut kui ka tema kuritegu iseloomustavatest tunnustest. Avastati näiteks, et süüdimõistetuid, kes töötasid töölistena, oli kuriteo joochna toime pannud neli korda suurem protsent kui neist süüdimõistetuid, kes olid teenistujad. Samal ajal oli aga teada, et süüdimõistetud teenistujaist on suhteliselt palju, töölistest aga suhteliselt vähe naisi, kusjuures võrreldes meestega pani naistest kuriteo joochna toime ca kaks ja pool korda väiksem protsent. Tõusetus seega küllaltki põhjendatud kahtlus, kas pole tööliste ja teenistujate poolt joochna kuriteo toimepannute protsentide erinevus tingitud nende soolise koosseisu erinevusest. Et sellist kahtlust hajutada, tuli soolise erinevuse võimalik mõju elimineerida, s. o. omavahel võrrelda samast soost töölisi ja teenistujaid. Sagedustabelid tunnuste "pani kuriteo toime joochna või kaineilt" ja "töötas töölisena või teenistujana" vahel lisatingimusega "mehed" ja lisatingimusega "naised" näitasid, et tööliste ja teenistujate soolise struktuuri erinevus olulist rolli ei etenda - võrreldes teenistujatega panid ka samast soost tööliselised ebakainena toime keskmiselt kolm korda suurema protsendi kuritegusid.¹¹

¹¹ Kohtu poolt süüdimõistetud tööliste ja teenistujate kontingente iseloomustavad peale soolise struktuuri erinevuste mitmed teised erisused, millel on kuriteo ebakaines olekus toimepanekuga tihedalt statistiline seos; erinev on tööliste ja teenistujate vanuseline koosseis, nende poolt toime pandud kuritegude iseloom jne.

Et tagada kogu uuritava andmestiku objektiivne ja igakülgne valgustamine, on soovitatav uurimist alustada kõigi tunnuste kõigi nende seoste väljaselgitamisest, millel omavahel võib olla oluline statistiline seos. Kui uuritavaid objekte iseloomustaks näiteks 50 sellist tunnust, siis saaksime nende tunnuste paarikaupa võrdlemise tulemusena tabeli (maatriksi), milles on $\frac{50 \times 49}{2} = 1225$ koefitsienti (statistikut), mõõtmaks nende tunnusepaaride vastastikuseid korrelatsioone. Maatriks annab meile paljuaspektilise ülevaate uuritavast nähtusest tervikuna ning on ühtlasi selle nähtuse edasise sügavama analüüsi aluseks.

Võrdlus ja paljumõõtmeline statistiline analüüs

Nähtuste tundmaõppimise põhiliseks meetodiks on võrdlus. Kehtib see ka statistilise analüüsi kohta. Kohtu poolt süüdimõistatud alaealiste statistilise analüüsi üheks esimeseks tulemuseks oli õppivate ja töötavate alaealiste kuritegevuse erineva taseme tuvastamine. Toimus see kõigi Eesti NSV-s elunevate 14 - 17-aastaste ja kohtu poolt süüdimõistatud 14 - 17-aastaste võrdlemise teel. Kõigist Eesti NSV-s elunevatest 14 - 17-aastastest õppis 83,4 %, kuid kõigist kohtu poolt süüdimõistetuist ainult - 24,4 %. Töötas aga kõigist ENSV-s elunenud 14 - 17-aastastest üksnes 6,4 %, kuid neid leidsus süüdimõistetuist - 47,1 %.¹²

Tuleb silmas pidada, et seejuures ei ole arvestatud kahe võrreldava kontingendi (Eesti NSV-s elunevad 14 - 17-aastased ja samas vanuses süüdimõistatud) erinevat soolist koosseisu ja vanuselist jagunemist. Kõik Eesti NSV-s elunevad 14 - 17-aastased jagunevad neljaks enam-vähem võrdse suurusega vanuseliseks rühmaks, kus kõige nooremaid - kellest õppivaid on kõige rohkem, kuid töötavaid peaaegu üldse mitte - on igas rühmas niisama palju kui kõige vanemaid. 14 - 17-aastastest süüdimõistetuist on aga kõige nooremaid, 14 -

¹² X. A. Р а н д а л у . Обработка данных статистических карточек на подсудимых. - "Советское государство и право", 1968, № 10, с. 92. S. Ostroumovi kohtustatistika õpikus on see toodud analüütilise grupeeringu näitena, mis demonstreerib kuritegevust soodustavaid tingimusi (С. С. Остроумов. Советская судебная статистика. Москва, 1970, с. 252).

aastasi kõigest 3 - 4 %, kõige vanemaid, 17-aastasi aga ca pool. Kõik Eesti NSV-s elunevad 14 - 17-aastased jagunesid soo järgi kaheks enam-vähem võrdses osaks, kohtu poolt süüdimõistetuid oli aga poisse - kellest tüdrukutega võrreldes tunduvalt vähem õpib, kuid rohkem töötab - 96 - 97 %.

Et luua võrdluseks vajalikud ühesugused tingimused, tuli omavahel võrrelda samas vanuses ja samast soost alaealisi. Nii tehtigi 16-aastaste poiste ja tüdrukutega, kes 15. jaanuaril 1970. a. elasid Eesti NSV-s ja samas vanuses ning samast soost alaealistega, kes 1968. - 1972. a. olid kuriteo ENSV territooriumil toime pannud. Erinevus õppivate ja töötavate alaealiste vahel jäi püsima. Võrreldes kõigi Eesti NSV-s elunevate 16-aastaste poistega oli kuriteo toimepannud poistest peaaegu kaks korda vähem õppivaid alaealisi ja üle kahe korra rohkem - töötavaid noorukeid. Kuriteo toimepannud tüdrukuist õppis aga neli korda väiksem protsent, kuna töötavaid leidis samuti peaaegu kaks korda rohkem.¹³

Kurjategija isikut, tema poolt toimepandud kuritegu ja temale kohaldatud karistust iseloomustavate tunnuste vastastikuseid seoseid on võimalik tuvastada ka korrelatsioonikoefitsiente arvutamata - suhteliste esinemissageduste võrdlemise põhjal. Kui kõigest kohtu poolt süüdimõistetud isikuist on naisi 10,9 %, kuid kodanike isikliku vara varguses süüdimõistetuid 25,5 % ja huligaansuses süüdistatutest 2,5 %, siis viitab see statistilisele seosele, mis esineb süüdimõistetud kohtualuse isikut iseloomustava tunnuse "sugu" ja tema poolt toimepandud kuriteo iseloomu vahel.

Sageli on olulise kriminoloogilise tähtsusega statistilised seosed teineteisest väga kaugel asuvate tunnuste vahel. Nii esines näiteks statistiline seos süüdimõistetud alaealistele vabadusekaotuse kohaldamise ulatuse ja selle

¹³ Kõigest Eesti NSV-s elunenud 16-aastastest poistest õppis 79,1 % ja töötas 17,5 %, samavanustest süüdimõistetutest õppis aga ainult 45,8 % ning töötas 36,4 %. Kõigest Eesti NSV-s elunenud 16-aastastest tüdrukutest õppis 82,1 % ja töötas 14,0 %, samavanustest süüdimõistetutest õppis aga ainult 22,0 % ja töötas 26,8 %. Alaealisi, kes ei õppinud ega töötanud, leidis kuriteo toimepannud 16-aastastest poistest üle viie korra, samas vanuses tüdrukuist aga ca 13,5 korda suurem protsent. Kõigest Eesti NSV-s elunenud 16-aastastest poistest ei õppinud ega töötanud 3,4 % ja tüdrukutest - 3,8 %, samavanustest süüdimõistetud poistest aga 17,8 % ja tüdrukutest koguni 51,2 %.

vahel, kas alaealised olid elus mõlemad vanemad, üks vanematest või ei kumbagi. Rea aastate kohtupraktika üldistamine näitas, et vabadusekaotusega karistati kõige sagedamini neid süüdimõistatud 14 - 17-aastasi, kellel polnud ei isa ega ema, mõnevõrra vähemas ulatuses - kellel puudus üks vanematest, ja suhteliselt kõige vähem neid, kellel mõlemad vanemad olid elus.¹⁴ Vabadusekaotuse kui kõige raskema karistuse oluliselt ulatuslikum kohaldamine alaealistele, kellel puudus üks või mõlemad vanemad, näitab defektse perekonna kaugeleulatuvat negatiivset mõju. Hoolimata kõigist teistest asjaoludest panid defektsest perekonnast pärit süüdimõistatud alaealised üldreeglina toime suurema ühiskonnaohtlikkusega kuritegusid kui need, kellel mõlemad vanemad olid elus.

Keerukate ühiskondlike nähtuste uurimisel avastame sageli, et meid huvitava nähtuse kujunemine seondub väga suure hulga erinevate asjaoludega. Arvukate statistiliste seoste hulgast on raske eraldada olulisi ebaolulistest ning uurija kipub kaotama õiget uurimissuunda. Et seda vältida, on otsustarbekas - kui selleks avaneb võimalus -, eraldada mõni uuritavat nähtust kõige olulisemalt mõjustavatest tunnustest ning kasutada seda teiste tunnuste klassifitseerimiseks või nende mõju hindamiseks. Alaealiste asjade komisjonides arvelevõetud alaealiste uurimisel kasutasime näiteks sellise indikaator-tunnusena arvelevõetud alaealise hariduslikku taset (teatud vanuses lõpetatud klasside arvu).

Vaevalt on võimalik ülehinnata hariduse tähtsust alaealise isiksuse kujunemisel. Hariduse omandamine ei anna mitte ainult teadmisi, vaid kujundab nooruki maailmavaadet, tema huvisid ja vajadusi, kogu keerukat stiimulite süsteemi, mille mõjul toimub käitumisviisi valik. Kasutades indikaatorina teatud tunnuste esinemissagedusi samas vanuses, kuid erineva haridusliku tasemega alaealistel, saime astmelise skaala, mis võimaldas hinnata nende tunnuste positiivset või negatiivset mõju alaealise isiksuse kujunemisele.

Uurimine näitas, et samavanuste alaealiste erinev hariduslik tase on tunnuste mõju tundlik indikaator nii alaeali-

¹⁴ X. A. Р ан д а л у , Л. К. В ы х а н д у . МНОГО-аспектный анализ безнадзорности и преступности несовершеннолетних с помощью ЗЕМ. - "Советское государство и право", 1975, № 7, с. 90.

se isiksust kui ka tema perekonda ning koduseid kasvatustingimusi iseloomustavate tunnuste puhul. Lineaarne sõltuvus esines mitte ainult selliste tunnustega nagu suitsetamine, alkoholi tarvitamine, kodunt põgenemine jne., vaid ka sellega, kas alaealine elas koos mõlema vanemaga, milline oli tema perekonnapea hariduslik tase, kas tema isa või ema olid alkooolikud jne.¹⁵

Esitagem vaid paar näidet. Kõigist arvelevõetud 17-aastastest, kes olid ainult 3-klassilise haridusega, suitsetas 100,0 %, 4-klassilise haridusega - 91,7 %, 5-klassilise - 87,9 %, 6-klassilise 87,9 %, 7-klassilise 87,4 %, 8-klassilise - 81,5 %, 9-klassilise - 73,8 % ja 10-klassilise haridusega - 66,7 %. Kõigist 11-aastastest, kellel oli üksnes 2-klassiline haridus, ei elanud koos mõlema vanemaga 45,3 %, 3-klassilise haridusega - 25,6 % ja 4-klassilise haridusega - 21,1 %. Vallaslapsi oli kõigist 12-aastastest, kes olid vaid 2-klassilise haridusega 23,8 %, 3-klassilise haridusega - 14,7 %, 4-klassilise - 9,1 % ja 5-klassilise haridusega - 7,5 %.

Tunnustevaheliste statistiliste seoste mõõtmine

Kuna kahe tunnuse vahel esinev statistiline seos võib olla tugevam või nõrgem, on väga oluline selle seose tugevust mõõta. Võimaldavad seda mitmesugused statistilised koefitsiendid, nn. statistikud, mis tavaliselt lisatakse igale sagedustabelile.

Tunnustevaheliste statistiliste seoste mõõtmisel tuleb aga arvestada tunnuste iseloomu. Tehakse teatavasti vahet kolme põhilise tunnusetüübi vahel: 1) kvantitatiivsed ehk arvtunnused, 2) järjestatud tunnused ja 3) nominaaltunnused.¹⁶

¹⁵ Vt. H. R a n d a l u . Alaealiste kuritegevuse ontogeneesist. - "Nõukogude õigus", 1974, nr. 1, lk. 39 - 40; X. A. P a n d a l u . Информационно-поисковые системы для изучения преступности несовершеннолетних. - "Советское государство и право", 1971, № 10, с. 121.

¹⁶ Vt. E. T i i t , A. P a r r i n g . Matemaatiline statistika II. Tartu, 1975, lk. 8-12; vrd. samuti Ю.Д. Блувштейн . Криминология и математика. М., 1974, с. 43 - 49; В. В. П а н к р а т о в . Методология и методика криминологических исследований. М., 1972, с. 74.

Kvantitatiivsed ehk arvtunnused on tunnused, mille väärtuseks on reaalarvud (1, 2, 3 jne.). Arvtunnuste väärtustega kui arvudega on lubatud aritmeetilised tehted ning nad on täielikult järjestatavad. Arvtunnuste väärtusi ja nende väärtuste vahesid saame alati omavahel võrrelda. Järjestatud tunnused (täpsemalt - järjestatavate väärtustega tunnused) on tunnused, mille väärtuseks pole küll reaalarvud, kuid mille väärtuste vahel esineb mingi sisuliselt põhjendatud järjestus. Töötlemiseks kodeeritakse tunnuste sisuliselt põhjendatud järjestus selliselt, et igale väärtusele vastab teatud naturaalarv - näiteks väga nõrk = 1, nõrk = 2, rahuldav = 3, hea = 4 ja väga hea = 5. Tunnuseid, mille väärtused ei ole reaalarvud ega ka sisuliselt järjestatavad, nimetatakse nominaaltunnusteks (näit. tunnused "sugu", "tegevusala" jne.). Ka nominaaltunnused kodeeritakse töötlemiseks arvudena, kuid nende arvudega ei saa teha aritmeetilisi tehteid, samuti pole mõtet nende arvude võrdlemisel. Just seetõttu on nominaaltunnuste statistilise töötlemise võimalused väga piiratud. Kahjuks on nominaaltunnuseks tavaliselt valdav enamik kriminoloogiliste uurimuste objektide iseloomustavatest tunnustest.

Olenevalt sellest, kas tegemist on arvtunnustega, järjestatud tunnustega või nominaaltunnustega, on erinevad ka nende tunnuste sõltuvust mõõtvad koefitsiendid. Vastavalt sellele tehakse statistilises kirjanduses vahet kolme erineva statistilise sõltuvuse vahel: 1) korrelatsioon selle sõna kirsamas tähenduses ehk arvtunnuste korrelatsioon (saksa k. Masskorrelation, vene k. корреляция, inglise k. correlation); 2) astakkorrelatsioon (Rangkorrelation, ранговая корреляция, rank correlation) - sõltuvus järjestatud tunnuste vahel; 3) statistiline sõltuvus (Kontingens, сопряженность, contingency) - nominaalsete tunnuste vastastikune sõltuvus.¹⁷

¹⁷ Senini on kriminoloogiliste uurimuste puhul tavaliselt kasutatud arvtunnuste korrelatsiooni. Vt. Ю. Д. Б л у в - ш т е й н . Криминалогия и математика. М., 1974, с. 93-107. Korrelatsiooni arvtunnuste vahel saame kasutada ka nominaaltunnuste uurimiseks, kui mõeldame nendega mitte tunnuseid emdid, vaid nende koefitsiente - näiteks karistatuse koefitsiendi seost mõne teise sotsiaalse nähtuse koefitsiendiga. Vt. näit. А. Л е п с . Сравнительное исследование структуры преступности при помощи ЭВМ. Применение научных методов при расследовании преступлений и изучении преступности, часть II. Вильнюс, 1973, с. 322-327.

Besti Raadio arvutuskeskuses kasutame andmete statistiliseks töötlemiseks programme süsteemi, mis võimaldab tunnustevaheliste seoste määramiseks kasutada universaalseid statistikuid, mis sobivad nii arv- ja astaktunnuste kui ka nominaalsete tunnuste seondumiste mõõtmiseks. Seniste praktiliste kogemuste kohaselt on seejuures kõige sobivamaks osutunud nn. informatsiooniline korrelatsioonikoefitsient, mis näitab, kui palju väheneb esimese tunnuse x määramatus (informatsiooniline entroopia), kui meie peale tunnuse x väärtuste tunneme veel teise tunnuse y väärtusi.¹⁸ Kui palju täpsemini või paremini tunneme näiteks kohtute poolt süüdimõistetud naisi, kui me peale selle fakti, et neid oli kõigest süüdimõistetuid 10,9 %, teame veel seda, et kõigest jooonuina kuriteo toimepannutest oli neid ainult 4,5 %, kuid kainenena kuriteo toimepannutest - 18,3 %, või näiteks seda, et alates 16 - 17-aastaste süüdimõistetute vanusegrupist, kus naissoost oli vaid 3,1 %, hakkab koos vanusega järjekindlalt kasvama ka naiste protsent ning ulatub 50-aastaste või vanemate süüdimõistetute puhul 23,2 protsendini. Esimesel juhusel mõõdame tunnuse "sugu" statistilist seost tunnusega "kuriteo toimepanek jooonuud olekus või kainenena" (informatsioonilise korrelatsioonikoefitsiendi RI väärtus oleks seejuures 0,124), teisel juhul tunnusega "vanus" (RI = 0,209).

Informeerituse koefitsient RI võib omandada - nagu ka tavaline korrelatsioonikoefitsient, mis mõõdab arv- ja tunnuste seoseid -, väärtusi nullist kuni üheni, kusjuures "0" tähistab igasuguse statistilise seose puudumist, "1" aga täielikku seondumist, s. o. funktsionaalset seost.

Toome informeerituse koefitsiendi iseloomustamiseks veel ühe, sisuliselt analoogilise näite alaealiste asjade komisjonide 1969. - 1973. a. andmete põhjal. Nende viie aasta jooksul kõigi ENSV komisjonide poolt arvelevõetud alaealistest oli tüdrukuid 14,9 %. See protsent varieerus seejuures tun-

¹⁸ Informatsioonilist korrelatsioonikoefitsienti võime nimetada ka "informeerituse koefitsiendiks" (коэффициент информативности). Selle koefitsiendi kasutamise kohta sotsioloogiliseks uurimiseks vt. И. А. Шкрабкина, Г. И. Смирнова. Программа измерения тесноты связи между двумя признаками (коэффициенты Δ и I). Анализ социальной информации с применением ЭВМ, часть I. М., 1973, с. 143-157.

nuste "elukoha paiksus", "kodunt põgenemine" ja "seksuaalsuhted" puhul alljärgnevalt. Tüdrukuid oli üle kahe aasta paikseist 14,0 %, kuid alla kahe aasta paikseist - 23,6 % (protsentide erinevus $23,6 : 14,0 = 1,7$, RI tunnuste "sugu" ja "paiksus" vahel 0,075). Arvelevõetulist, kes ei olnud kodunt põgenenud, oli tüdrukuid 9,1 %, kodunt põgenenutest aga - 29,7 % (protsentide erinevus $28,7 : 9,1 = 3,1$; RI väärtus 0,242). Kõigist arvelevõetulist, kes ei olnud seksuaalsuhtes, oli tüdrukuid 9,7 %, seksuaalsuhtes olnutest aga 67,2 % (protsentide erinevus $67,2 : 9,7 = 7,0$; RI=0,411).

Esitatud näidetest selgub, et informeerituse koefitsient RI mõõdab tunnustevahelisi statistilisi seoseid väga tundliku skaalana. Kui mõne tunnuse esinemissagedus erineb teise tunnuse mõjul dihhotoomses jaotuses seitse korda (67,2 % ja 9,7 %), siis näitab see ilmselt nende tunnuste väga tugevat statistilist sõltuvust.¹⁹

Milline on teatud statistilise koefitsiendi tunnetuslik väärtus, selgub alles siis, kui uurime selle koefitsiendi kasutamist võrdleva hindamise alusel. Õigesti märgib U. Mereste, et ponnistused ühestainsast korrelatsioonikordajast midagi eriti sügavmõttelist välja lugeda ei saagi viia kuigi headele tulemustele.²⁰ Tänu elektronarvutile pole selliseks "ühe korrelatsiooni analüüsiks" ka mingit vajadust.

Tunnustevaheliste seoste igakülgeks uurimiseks koostatakse nende seoste maatriks, s. o. tabel, mille vertikaal-

¹⁹ Millist nominaalsete tunnuste seost lugeda tugevaks, millist mitte - selles puudub veel statistilises kirjanduses üksmeel. Teoses "Общая теория статистики. М., 1968", lk. 235-236 rõhutatakse, et nominaalsete tunnuste seoseid iseloomustavad D. Yule assotsiatsioonikoefitsient, mille väärtus on alla 0,5, ning K. Pearsoni sõltuvusekoefitsient, mille väärtus pole suurem kui 0,3, ei näita üldise arvestatavaid seoseid. Tundub, et nii see tegelikult ei ole. Ilmselt sõltub nominaaltunnuste vahel esinevaid seoseid mõõtvate koefitsientide suurus sagedustabeli mõõtmeid, s. o. vaadeldavate tunnuste väärtuste arvust. Kõige väiksemate väärtuste arvuga tunnuste puhul, mis annavad 2 x 2 risttabeli, nagu see esines ka eelnevalt toodud näidetes, on ka seost mõõtvad koefitsiendid kõige väiksemad ning vajavad olulist korrigeerimist. Vt. G. G l a u s s , H. E b n e r . Grundlagen der Statistik. Berlin, 1974. S. 292-293.

²⁰ U. M e r e s t e . Statistika üldteooria. Tln., 1975, lk. 415.

ja horisontaaltelgedel on tunnuste numbrid (või nimetused) ja nende ristumiskohtadel - kahe erineva tunnuse seost mõõtvate koefitsientide suurused. Tunnuste statistiliste seoste maatriksil ehk korrelatsioonimaatriksil on nähtuste statistilise uurimise seisukohalt suur väärtus. Andes korraga ülevaate kõigi tunnuste kõigist seostest, eraldab korrelatsioonimaatriks olulise ebaolulisest ning on teejuhiks uuritava nähtuse edasisel süvendatud tundmaõppimisel - maatriksis esinevate seoste graafilisel uurimisel, tunnuste faktoranalüüsil jne.

Nii saame näiteks korrelatsioonimaatriksi alusel nn. maksimaalsete korrelatsioonide tee põhimõttel koostada graafi, mis seob ühtseks süsteemiks kõik tunnuste vahel esinevad kõige tugevamad statistilised seosed.²¹ Ajakirjas "Nõukogude Õigus" 1975. a. nr. 1 avaldatud artiklis on lk-1 12 joonis, mis kujutab maksimaalsete korrelatsioonide alusel koostatud graafi ENSV alaealiste asjade komisjonides 1969.-1973. a. arvelevõetute andmete põhjal.²² Graaf näitab, kuidas mitmesugused alaealise kodu ja perekonda iseloomustavad tunnused - nende seas ka alaealise sünnikoht maal või linnas - mõjustavad alaealise isiksuse kujunemist ja käitumist ning sellega seoses maal ja linnas elunevate alaealiste kuritegevuse taset.

Andmetöötlussüsteemid ja kuritegevuse preventatsioon

Pidevalt tegutsevate kriminoloogiliste andmetöötlussüsteemide vahendusel laekub Eesti NSV-s aasta-aastalt suur hulk väärtuslikku informatsiooni, mida kasutatakse nii kuritegevuse preventiooni üldiste teaduslike probleemide lahendamiseks kui ka kuritegevusevastase võitluse praktika suunamiseks. Seejuures on teooria ja praktika, nagu see olema peabki, tegelikult lahutamatud. Preventiooni praktilised koge-

²¹ Л. К. Выханду. Об исследовании многопризнаковых биологических систем. Применение математических методов биологии III. Л., 1964, с. 19-22. Т. V e l d r e . Maksimaalsete korrelatsioonide tee. - Programme kõigile IV. Tartu, 1972, lk. 44-49.

²² Н. Р а н д а л у . Alaealiste kuritegevuse prognoos ja elektronarvuti. - "Nõukogude Õigus", 1975, nr. 1, lk. 11-15.

mused üldistuvad ja näitavad teed uuele, efektiivsemale praktikale.

Senini on permanentseid andmetöötlussüsteeme ulatuslikumalt rakendatud üksnes alaealiste kriminoloogias ning hangitud informatsiooni kasutatud esmajoones alaealiste asjade komisjonide preventiivse tegevuse tõhustamiseks - nagu komisjonide poolt kohaldatavate mõjutusvahendite ennetava toime tugevdamine, kõigi nende perekondade tuvastamine, kus laste kasvatamiseks puudusid vajalikud tingimused, kohalike komisjonide tegevuse parem koordineerimine jne. Seejuures ei ole suudetud kaugeltki kõiki ettepanekuid, mis tulenesid andmetöötluselt saadud üldistustest, veel ellu viia, preventsi-onipraktikasse juurutada. Alates 1976. aastast kasutatakse elektronarvuti abi ka kõigi kohtustatistiliste andmete üldistamiseks. Kujundatud on esimene pidevalt tegutsev andmetöötlussüsteem, mis analüüsib peale alaealiste ka kõigi koh-tute poolt süüdimõistetud täisealiste andmeid. Lähemad aastad peavad näitama selle süsteemi juurutamise praktilisi tulemusi.

Mis puutub kriminoloogiliste andmetöötlussüsteemide kasutamise perspektiividesse, siis toimub juba nüüd nende süsteemide edasiarendamine nii informatsiooni töötlemissüsteemide vahendite täiustamise kui ka kasutatava informatsioone täiendamise ja täpsustamise suunas. Alates 1977. aastast toimuvad katsed kõigi süsteemide üleviimiseks kolmanda põlvkonna masinaile.

Esmajärgulise tähtsusega on kriminoloogilistes andmetöötlussüsteemides kasutatavate tunnuste pidev täiendamine ja täpsustamine. Teatavasti pole elektronarvuti võimaline lahendada taksonoomia probleeme - küsimusi, kui täpselt ja täielikult teatud tunnused iseloomustavad teatud objekte.²³ Seniste uurimuste kohaselt etendavad kuritegevuse tekke-mehhanismis olulist osa näiteks mitmed sotsiaalsed tegurid, mis toimivad isiku vahetu suhtlemiskeskkonna (perekond, sõbrad) vahendusel. Vastavalt sellele tuleb edasi arendada kõigi nende tunnuste süsteemi, mis näitavad isikutevahelisi sotsiaalpsühholoogilisi suhteid, pöörates seejuures erilist tähele-

²³ Vt. näit. Ч. М и Д о у . АНАЛИЗ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ. М., 1977, с. 19.

panu mitteformaalsete grupeeriingute mõju uurimisele. La-
hendust ootab ka erinevate ametkondade arvestuskaartide
tunnuste koostõlastamine õhtseks kriminoloogiliste tun-
nuste süsteemiks - kriminoloogilistele andmetõõtlussõs-
teemidele õhtse informatsioonikeele kujundamine. Kõik need
on aga probleemid, mis väljuvad kõesoleva artikli raami-
dest.

TARTU LINNA RAHVAKOHTU TÖÖ MÕNINGATEST KÜSIMUSTEST^X

I. A d o j a a n ,
õigusteaduse kandidaat^{XX}

Kohus kui Nõukogude riigi organ, kelle eksklusiivseks funktsiooniks on õigusemõistmine, täidab tähtsaid ülesandeid, mis on seotud kommunistliku ühiskonna loomisega ning inimestevaheliste kommunistlike suhete ja uue inimese kujundamisega. Kohus kasvatab kodanikes ustavust kodumaale ja kommunismlüritusele, nõukogude seaduste täpset ja kõrvalekaldumatut täitmist, hoolitsevat suhtumist sotsialistlikku omandisse, kodanike õiguste, au ning väärrikuse ja sotsialistliku ühiselureeglite austamist.

Õigusemõistmist teostab kohus tsiviil- ja kriminaalajade arutamise teel. Kriminaalkaristusi kohaldades kohus mitte ainult karistab kurjategijat, vaid seab eesmärgiks kurjategija parandamise ja ümberkasvatamise.

Rahvakohtutes toimub kõigi kriminaal- ja tsiviilajade arutamine kollegiaalselt, rahvakaasistujate osavõtul.

Rahvakohtunikud ja rahvakaasistujad on valitavad. Rahvakaasistujate osavõtt õigusemõistmisest tagab rahvakohtute tihedad sidemed rahvakaasistujad valinud kollektiividega - ettevõtete ja asutuste töötajatega, kelle ees annavad oma tegevusest aru nii rahvakohtunikud kui ka rahvakaasistujad.

Rahvakohtunike töö seisneb tsiviilõiguslike vaidluste ja kriminaalajade arutamise kõrval ka administratiivajade arutamises. Viimaseid arutab rahvakohtunik ainuisikuliselt.

Peale nimetatud ülesannete on rahvakohtunikel veel tähtis tööloik - profülaktiline töö, mille eesmärgiks on selgitada kodanikele seadusi ning nende rikkumise tagajärgi ja avaldada sellega hoiatavat mõju. Seda selgitustööd teevad

^X Ettekanne, peetud 26. detsembril 1976. Avaldatakse lühendatult.

^{XX} Ettekanne pidamise ajal töötas sm. I. Adojaan Tartu Linna Rahvakohtu esimehena.

rahvakohtunikud väga mitmel viisil: esinevad loengute ja vestlustega, avaldavad artikleid ajakirjanduses, võtavad sõna raadios ja televisioonis. Üheks kuritegude ärahoidmise ja seadusi selgitavaks vahendiks on kohtuistungite läbiviimine kohtualuse töökohas, kus võimalikult rohkem inimesi saab kohtuistungist osa võtta. Seejuures on hukkamõistjateks inimesed, kes süüdlast tunnevad ning kelle arvamus avaldab talle suuremat mõju kui võõraste inimeste oma.

Asjade arutamisel ilmnenuid puuduste, kuritegu või muud õiguserikkumist põhjustanud ja soodustanud asjaolude kohta tehakse erimäärusi. Neis juhitakse vastavate organite või ametiisikute tähelepanu vajadusele edaspidises töös kõrvaldada kõik see, mis põhjustab või soodustab seaduserikkumisi.

Selleks et täpselt teada, millises suunas on vaja suunata selgitustööd ettevõttes või asutuses, kus õiguskaitsealases tegevuses esineb tõsiseid puudusi, tegelevad rahvakohtunikud süstemaatiliselt kriminaal-, tsiviil- ja administratiivajade mitmesuguste liikide üldistamisega. Selle tulemusel on tehtud esildisi asutuste ja ettevõtete juhtkondadele ning järeldusi asjade arutamise õigsuse kohta.

Kõige selle kõrval võtavad rahvakohtunikud vastu kodanikke, lahendavad nende kaebusi, abistavad seltsimehelike kohtute liikmeid konkreetsete asjade lahendamisel.

Tsiviilajade analüüsist selgub, et kõige enam on rahvakohtus olnud abielulahutus. Näiteks, 1975. ja 1976. a. moodustasid need 39 % kõikidest tsiviilajadest. Järgneb alimendide nõudmine laste ülalpidamiseks - 13 %. Teistsuguseid asju on vähem. Seega on 52 % tsiviilajadest tingitud ebakõlast perekonnaelus.

Tartu Linna Rahvakohus on ulatuslikult üldistanud abielulahutuste põhjusi. Üldistuse andmed näitavad, et ligi pooled abielud on purunenud meeste ebavährika käitumise ja alkoholi liigtarvitamise pärast.

Rahvakohtus toimub poolte lepitamine ja selleks antakse nn. leppimise aeg, mille vältel abikaasadel oleks võimalik veelkordselt kõik asjaolud läbi kaaluda, et teha õige otsus. Üldistuse andmetest selgub, et 12 % kõikidest abielulahutuse asjadest lõpetati rahvakohtus poolte leppimise motiivil või hagist loobumisega. See lõpetatud asjade üsna suur protsent tõendab, et vahel esitatakse abielulahutuse

avaldusi kohtusse ka enneaegselt. Seetõttu peab kohus eriti hoolikalt suhtuma seda liiki asjade arutamisse ja tegema kõik, et abikaasad lepiksid, kui selleks on vähegi võimalusi.

Süüdimõistetute seas oli 1976. a. kõige rohkem sotsialistliku vara riisujaid, kes moodustasid süüdimõistetute üldarvust 22 %. Kodanike isikliku vara vargad moodustasid süüdimõistetutest 18 %, huligaanid - 13 %. 1975. a. moodustasid süüdimõistetutest kodanike isikliku vara vargad 20 %, sotsialistliku vara riisujad ja huligaanid kumbki 15 %. 1975. a. moodustasid süüdimõistetutest vabadusekaotusega karistatud 70 %, 1976. a. 72 %. 1975. a. moodustasid süüdimõistetutest alaealised 9,7 %, 1976. a. oli neid 11 %.

Ligi pooled kuritegudest ja valdav enamik administratiivkorras karistatavatest üleastumistest pandi toime joo-beseisundis. Alkoholismivastasele sundravile saadetavate isikute arv on suhteliselt väike võrreldes krooniliste alkohoolikute arvuga. On vaja, et oleks võimalik rohkem ravida kroonilisi alkohoolikuid.

Tundub, et mõnes osas on võimalik kohtu- ja uurimisorganite töö lihtsustada. Nii näiteks oleks otstarbekohane muuta registreeritud abielust sündinud laste ülalpidamiseks alimentide väljamõistmise korda. Seda võiks teha nii: vastavate dokumentide esitamisel võiks lubada notaril välja anda täitepealdis, mille alusel toimub alimentide kinnipidamine ja isikule, kellelt alimendid kinni peetakse, võiks jääda õigus kaevata notari tegevuse peale rahvakohtusse (kui ta peab alimentide kinnipidamist ebaõigeks) või lubada rahvakohtunikul ainuisikuliselt otsustada alimentide kinnipidamine, teatades sellest alimente maksuma kohustatud isikule.

Mõnedes kriminaalasjades võiks asja kohtueelsest uurimisest loobuda, koguda vajalikud dokumendid ja seletused ning saata materjal protokolliga prokuröri kaudu rahvakohtusse, kus rahvakohtunik otsustaks kriminaalasja algatamise küsimuse ja annaks süüdistatava kohtu alla, nagu see toimub piisiriisujate asjades vastavalt ENSV KrPK §-dele 358, 362, 363. Nii võiks saata kohtusse materjalid alimentide maksimisest kuritahtlikult kõrvalehoidujate kohta (ENSV KrK §-id 121 ja 122), passimäärustiku sätete rikkujad (ENSV KrK § 189), transpordivahendi joobeseisundis juhtijate asjades (ENSV KrK §

204¹) jmt. kuritegudes, kus süüdistatavate isikute kuritegelik käitumine on tõendatav põhiliselt dokumentidega. Nii näiteks loetakse passimäärustiku sätete rikkuja süü tõendatuks, kui teda on administratiivkorras karistatud sisseregistreerimatult elamise pärast ja vaatamata sellele ei ole ta end sisse registreerinud. Põhjused, miks süüdlane ei ole end sisse registreerinud, selguvad tema enda seletustest ja muud asjaolud on tavaliselt ebaolulised. Sageli on nendesse kriminaal-asjadesse nagu kunstlikult juurde tõmmatud tunnistajaid, kes tõendavad vaid süüdlase seletusi, et ta paar päeva (nädalat, kuud) elas juhuslikus kohas. Selliste tunnistajate ütlused ei anna tavaliselt midagi asja selgituseks, kuna on üldreeglinna täiesti ükskõik, kus ja kui kaua süüdlane viibis. Tähtis on siinkohal see, et ta elas sisse registreerimatult. Seda aga tõendab pass ja tema enda seletus tavaliselt piisavalt. Umbes samasugune olukord on kohtu poolt väljamõistetud alimentide maksmisest kuritahtliku kõrvalehoidumise puhul. Nendes asjades on oluline alimentide pikemaajaline mitte-maksmine ja isiku ametlik hoiatamine kriminaalvastutuse kohta, kui ta kuritahtlikult hoidub kõrvale alimentide tasumisest. Ka antud kuriteo koosseisu tõendavad põhiliselt dokumendid.

Lisaks eelöeldule tundub otstarbekana anda taoliste asjade lahendamise rahvakohtunikule ainuisikuliselt.

KURITEGEVUS EESTI NSV-^x
1976. AASTAL

R. B e r g s o n ,
Eesti NSV Prokuratuuri Uurimisvalitsuse
ülema asetäitja

Võitlus kuritegevuse vastu on prokuratuuriorganite ees seisvatest ülesannetest üks tähtsamaid. On ju kuritegu ühiskonnaohtlik tegu, mis kujutab endast otsest ohtu meie ühiskonnale tervikuna, vaatamata sellele, kas konkreetne kuritegu ründas nõukogude ühiskondlikku või riiklikku korda, sotsialistlikku majandussüsteemi, sotsialistlikku omandit, kodaniku isikut, tema varalisi või muid õigusi.

Võrreldes 1975. aastaga vähenes 1976. a. Eesti NSV-s registreeritud kuritegude üldarv 9,7 % võrra, kuid kuritegude absoluutne arv jäi siiski kõrgemaks, kui oli 1974. a. Kuritegevus vähenes valdavas enamuses vabariigi linnades ja rajoonides, sealhulgas Viljandi rajoonis 24,8 %, Rakvere ja Paide rajoonis vastavalt 24,7 ja 22,9 %. Registreeritud kuritegude arv kasvas vaid Tartu ja Rapla rajoonis.

Kuritegude arvu üldise vähenemise taustal teeb muret asjaolu, et vähenemine toimus kergemate ja vähetahtsate kuritegude arvel (vastavalt 14,4 ja 2,2 %), kuid raskete kuritegude arv vabariigis tevikuna mõnevõrra kasvas (3,9 %). Kui viimased moodustasid 1976. a. 16,4% kõigist kuritegudest, siis Kingissepa rajoonis langes nende arvele 22,9, Narvas 21,1 ja Kohtla-Järvel 20,9 % kuritegudest. Samal ajal on reas vabariigi rajoonides raskete kuritegude osakaal suhteliselt väike - Haapsalus 6,8, Jõgeval 10,9 ja Harju rajoonis 12,2 %.

Rasketest kuritegudest kasvasid sellised nagu üliraske kehavigastuse tahtlik tekitamine (12,2 %), vägistamine (10,3%) ja röövimine (4,8 %). Mõnevõrra vähenes tahtlike tapmiste arv.

^x Ettekanne peetud 27. veebruaril 1977. Avaldatakse lühendatult.

Koos kuritegude arvu vähenemisega vähenes ka arvele võetud kurjategijate arv. Kui Eesti NSV-s oli 1976. a. eelmise aastaga võrreldes arvele võetud 8,1 % kurjategijaid vähem, siis Rakvere, Viljandi ja Harju rajoonis ületas vähenemine tunduvalt vabariigi keskmise. Kurjategijate arv kasvas vaid Sillamäe linnas ja Tallinna Kalinini rajoonis ning Rapla ja Tartu rajoonis.

Teistest suhteliselt enam võeti 1976. a. kriminaalvastutusele Eesti NSV Kalamajanduse Valitsuse (kurjategijate koefitsient iga 1000 töötaja kohta 17,3 %), Ehitusministeeriumi (12,8 %), Varumisministeeriumi (10,5 %) ning Liha- ja Piimatööstuse Ministeeriumi (6,3 %) töötajaid. Eelnenud aastaga võrreldes kasvas kurjategijate koefitsient iga 1000 töötaja kohta Kergetööstuse Ministeeriumi, Varumisministeeriumi, ETKVL-i süsteemides.

Kuritegevuse olukorra üldnäitajate paranemine on toimunud peamiselt kodanike isikliku vara salajase varguse (19,9 %) ning riigi ja ühiskonna vara riisumise (15,9 %) vähenemise arvel. Märkatavalt on eelmise aastaga võrreldes vähenenud ka avalike varguste (16,8 %), liikluseeskirjade kuritegelike rikkumiste (15,2 %) ja huligaansuste (4,1 %) arv.

Alljärgnevalt peatume mõnedel enamlevinud või eriti rasketel kuritegedel.

Kesksel kohal õiguskaitseorganite töös on alati olnud võitlus riigi või ühiskonna vara riisumise vastu salajase varguse teel. Kodaniku isikliku vara salajase varguse järel on sellel kuriteoliigil teine koht kuritegude üldarvus. Samal ajal võib märgata riigi või ühiskonna vara riisumiste arvu järkjärgulist vähenemist. Aastail 1961 - 1965 moodustasid riigi või ühiskonna vara riisumised 20,1 % kõigist kuritegudest, järgmise viisaastaku jooksul selleliigiliste kuritegude osakaal vähenes 14,1 %-le ning aastail 1971 - 1975 - 14,0 %-le. Viimastel aastatel on riisumiste osakaal kuritegevuses jäänud stabiilseks. Kõige suuremat kahju tekitati riisumistega tarbijate kooperatiividele, riiklikule kaubandusele ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtetele ning sovhoosidele, kokku 38,1 % kogu riisumistega tekitatud kahjudest.

Teistest rohkem töötas riisujaid Põllumajanduse Ministeeriumi, Ehitusministeeriumi ja Kaubandusministeeriumi süsteemis.

Võrreldes 1975. aastaga jäi 1976. a. samale tasemele ka administratiivkorras vastutusele võetud pisiriisujate arv. Ligi pool kõigist pisiriisumistest pandi toime Kaubandusministeeriumi ettevõtetes, peaaegu viiendik Liha- ja Piimatööstuse Ministeeriumi süsteemis.

Võrreldes eelnenud aastaga vähenes kodaniku isikliku vara varguste arv peaaegu viiendiku võrra, kuid selle kuriteoliigi osa kuritegude üldmassis jäi endiselt kõige suuremaks. Nagu riigi või ühiskonna vara riisumiste puhulgi on ka siin eelnenud viisaastakutega võrreldes toimunud selle kuriteoliigi osakaalu vähenemine. Kui aastatel 1961-1965 moodustasid kodaniku isikliku omandi vargused 26,7 % kõigist kuritegudest, siis a. 1966 - 1970 21,3 % ja a. 1971-1975 21,2 %. Endiselt moodustavad vargustest suure osa kor-terivargused.

Pidevat vähenemist on märgata huligaansuste arvus. Kui 1967. a. moodustasid huligaansused 24,7 % kõigist kuritegudest, siis 1976. a. langes huligaansuste osaks vaid 9,6 %. Viimaste aastate jooksul on huligaansuste absoluutarv pidevalt vähenenud. Mitmes linnas ja rajoonis püsib huligaansuste osakaal aga endiselt kõrgel tasemel - Kohtla-Järvel 16,9, Narvas 15,4 ja Kingissepa rajoonis 14,6 %.

Võrreldes 1975. aastaga vähenes 14,1 % võrra pisihuligaansuste eest administratiivvastutusele võetud isikute arv. Pisihuligaansuse vastu peetava võitluse tõhustamiseks hakati senisest enam kasutama ühiskondliku mõjutamise abinõusid, sellesisulisi materjale saadeti rohkem seltsimehelikele kohtutele läbivaatamiseks. Seltsimehelikele kohtutele saadetud materjalide osakaal tõusis 1975. a. 15,3 %-lt 23,7 %-ni 1976. a. Lisaks sellele karistati 42,7 % pisihuligaanidest arestiga ning 33,6 % rahatrahviga.

Rääkides huligaansustest tuleb märkida, et aastast aastasse väheneb ka huligaansel ajendil toimepandud tapmiste arv ja osakaal. Võrreldes 1971. aastaga on siin vähenemine üle kolme korra, samal ajal toimus 75 % tapmistest elukondlikku laadi põhjustel.

Kuigi selliste raskete kuritegude, nagu tapmise, vägistamise, üliraskete kehavigastuste tahtliku tekitamise ja röövimise osa kuritegevuses on väike (umbkaudu 4 %) jääb võitlus nende kuritegude vastu endiselt õiguskaitseorganite

erilise kontrolli alla, kuna tegemist on kõige raskemate ja ohtlikumate isikuvastaste kuritegudega. Igale sellisele kuriteole tuleb pöörata tähelepanu kui erakordsele sündmusele, nende kuritegude avastamiseks tuleb rakendada kõik olemasolevad vahendid ja võimalused.

Suurem osa rasketest isikuvastastest kuritegudest on toime pandud elukondlikul pinnal, seepärast tuleb nende kuritegude vastu peetava võitluse peatähelepanu pöörata just sinna. Alkohoolikute, skandaalitsejate ja ühiselu reeglite süstemaatiliste rikkujate väljaselgitamine, arvelevõtmine ja nende karistamine administratiivkorras või ühiskondliku mõjutamise vahendeid kasutades võimaldab ära hoida raskete kuritegude toimepanemist selliste isikute poolt.

Kuigi aastast aastasse suureneb vabariigis transpordivahendite arv, on märgata transpordialaste kuritegude pidevat vähenemist nii absoluutarvudes kui ka koefitsiendi osas (kuritegude arv 1000 transpordivahendi suhtes). Riiklik Autoinspeksioon ei ole asjata pööranud järjest suurenevast tähelepanu liikluskultuuri tõstmisele ja liikluseeskirjadest kinnipidamisele. Kasuks on tulnud ka aktiivne liiklusalane propaganda. Tänu neile abinõudele vähenes 1976. a. liikluskuritegude arv 15,7 % võrra ning nende kuritegude toimepanemise eest võeti 14,9 % isikuid vähem kriminaalvastutusele kui 1975. aastal.

Vabariigi partei- ja nõukogude organite, ühiskondlike organisatsioonide, administratiivorganite ning asjaosaliste ametkondade peatähelepanu alaealiste kuritegevuse ja muude õigusrikkumiste vastu peetavas võitluses oli 1976. a. suunatud varem vastuvõetud otsuste järjekindlale täitmisele. Rakendatud abinõude tulemusena õnnestus pidurdada 1975. a. toimunud alaealiste kuritegevuse kasvu. Võrreldes 1975. aastaga vähenes alaealiste poolt toimepandud kuritegude arv 8 % võrra. Kõige suurem oli alaealiste kuritegude arvu vähenemine Rakvere, Viljandi ja Võru rajoonis ning Kohtla-Järve linnas. Samal ajal kasvas aga alaealiste kuritegude arv Jõgeva, Rapla ja Pärnu rajoonis ning Pärnu linnas. Ka Tallinna linnas kasvas alaealiste kuritegude arv 1975. aastaga võrreldes 9,8% võrra.

Kuigi vabariigi ulatuses tervikuna vähenes ka alaealiste kurjategijate arv 7,9 % võrra, on alaealiste järelevalve-

tuse ja kuritegevuse olukord vabariigis endiselt murettekitav.

Alates 1973. a. on alaealiste administratiivüleastumiste arv pidevalt suurenenud, alaealiste kurjategijate osa kurjategijate üldmassiivis aga kasvanud. Kui 1972. a. moodustasid alaealised kurjategijatest 14,4 %, siis 1973. a. - 16,3, 1974. a. - 16,6, 1975. a. - 17,6 ja 1976. a. samuti 17,6 %. 1976. a. alaealiste kurjategijate ja nende poolt toimepandud kuritegude absoluutarv siiski mõnevõrra vähenes 1975. aasta võrreldes.

Veelgi rohkem on suurenenud samal perioodil alaealiste poolt toimepandud kuritegude osakaal vabariigi üldkuritegevuses.

Nii panid alaealised 1972. a. toime 11,9 % kõigist registreeritud kuritegudest, 1973. a. - 13,2, 1974. a. - 13,4, 1975. a. - 14,9 ja 1976. a. - 15,2 %. Seega iga kuues kurjategija meie vabariigis oli alaealine ja iga seitsmes kuritegu pandi toime alaealiste poolt.

Eriolist ärevust tekitab seejuures asjaolu, et 1976. a. suurenes järsult raskeid kuritegusid toimepandud alaealiste arv. Alaealiste kuritegevuse suurenenud ühiskonnaohtlikkust rõhutab seegi, et 1976. a. iga kolmas vägistamise, samuti isikliku vara röövimise ja avaliku varguse eest vastutusele võetud kurjategija oli alaealine.

Endiselt on enamlevinenud kuritegudeks alaealiste hulgas vargus ja huligaansus, mis moodustavad kokku ligi 2/3 kõikidest alaealiste poolt toimepandud kuritegudest. Siinjuures tuleb märkida, et huligaanide osa alaealiste kurjategijate seas on aastast aastasse vähenenud. Kui 1972. a. moodustasid huligaanid alaealistest kurjategijatest 24,7 %, 1973. a. - 20,9, 1974. a. - 21,1, 1975. a. 20,4, siis 1976. a. - 19,0%. Samal ajal oli kodanike isikliku vara salajase varguse eest vastutusele võetud isikutest alaealisi 32,8 % ning riigi ja ühiskonna vara riisujatest 16,1 %.

Tunduvalt kõrgem keskmisest oli 1976. a. alaealiste kuritegevus Kohtla-Järvel (25,6 %), Narvas (22,9 %), samuti Sillamäel, Pärnus, Raplas, Põlvas ja ka Tallinnas. Samal ajal moodustasid alaealised kõigist kurjategijatest Tartu rajoonis 11,5, Tartu linnas 12,8, Haapsalus 11,2 %.

Aastaid on Eesti NSV-s tõsiseks probleemiks alaealiste

grupiline kuritegevus. See negatiivne tendents suurenes veelgi 1976. a., mil alaealiste grupilise kuritegevuse osakaal kasvas 65,5 %-ni (1975. a. 61,1 %) alaealiste poolt toimepandud kuritegudest.

Vabariigi linnades ja rajoonides on kuritegelike gruppide osatähtsus alaealiste poolt toimepandud kuritegude arvus erinev. Kui Rakvere rajoonis panid alaealised 80,5 % kuritegudest toime grupis (Narvas 75,9, Sillamäel 75, Kohtla-Järvel 74,5 %), siis reas rajoonides on alaealiste poolt toimepandud kuritegude osakaal tunduvalt alla vabariigi keskmise. Näiteks oli see Haapsalu rajoonis 20,0 %, Jõgeva rajoonis 34,5, Kingissepa rajoonis 37,5, Põlva rajoonis 48,1% jne.

Sageli on alaealiste kuritegevust soodustavaks asjaoluks alkoholi tarvitamine ja järelevalvetus. Ligi poole alaealiste kurjategijate arvust moodustavad need, kes kuriteo toimepanemise ajal olid jooabeseisundis. Lisaks sellele on paljud alaealised pannud kuriteo toime alkoholi hankimise eesmärgil. 1976. a. kahekordistus nende alaealiste arv, kes võeti alkoholi tarvitamise pärast arvele miilitsa lastetubades. Suurenes ka alaealiste arv, keda karistati administratiivkorras ebakainena avalikku kohta ilmumise eest. Samal ajal on mõnevõrra nõrgenenud võitlus täiskasvanutega, kes tõmbavad alaealisi kaasa alkoholi kuritarvitamisele või kes soodustavad alkoholi kättesaadavaks muutumist. Kuigi alkoholi jooabes kuriteo toimepannud alaealiste osakaal 1976. a. eelmise aastaga võrreldes kasvas, jäi alaealisi joomisele kaasatõmbamise eest kriminaalvastutusele võetud täiskasvanute arv endiseks.

Alaealiste järelevalvetus ja õiguserikkumised viitavad sageli perekonnas, koolis või töökollektiivis tehtava kasvatustöö puudustele. Seda kinnitab ka miilitsa lastetubades arvel olevate alaealiste koduse olukorra uurimine. Sageli on noorukid-õiguserikkujad pärit defektsetest perekondadest, kus tarvitatakse ohtralt alkoholi.

Suur on mitteõppivate ja mittetöötavate noorukite osa kuritegusid ja õiguserikkumisi toimepannud alaealiste hulgas. 1976. a. moodustas selliste alaealiste arv 11,9 % kuritegusid või muid õiguserikkumisi toimepannud alaealiste üldarvust.

Viimastel aastatel on märgata alaealiste kuritegevuses

tendentsi, mille järgi väheneb töötavate alaealiste osa (1972. a. 37,3 %, 1973. a. 33,2, 1974. a. 30,3, 1975. a. 27,1 ja 1976. a. 28,6 %) ning suureneb kooliõpilaste osa (1972. a. 22,7, 1973. a. 27,7, 1974. a. 31,9, 1975. a. 32,5 ja 1976. a. 31,3 %), samuti kutsehariduse süsteemis õppivate noorte osa (1972. a. - 17,5, 1973. a. - 16,5, 1974. a. 17,5, 1975. a. - 20,2 ja 1976. a. - 20,5 %).

Mõnevõrra on vähenenud 14 - 15-aastaste absoluutarv ja osakaal alaealiste kurjategijate seas. Kui 1973. a. oli 14 - 15-aastaste osakaal 28,7 % 16 - 17-aastaste 71,3 vastu, siis 1974. a. olid need vastavalt 27,0 ja 73,0 %, 1975. a. 27,1 ja 72,9 % ning 1976. a. 26,3 ja 73,7 %.

Kuigi 1975. aastaga võrreldes kasvas mõnevõrra tütarlaste osa alaealiste kurjategijate seas (1975. a. 4,1, 1976. a. 4,9 %) on see madalam kui varasematel aastatel (1972. a. 5,1, 1973. a. 5,4, 1974. a. 6,1 %) ning ka kuriteo toimepannud tütarlaste absoluutarv jäi endisele tasemele.

Üheks põhiliseks teguriks, mis soodustab alaealiste kuritegevust, on noorukite järelevalvetus. Suurem osa kuritegudest pannakse toime õhtusel või öisel ajal. Alaealiste viibimine hilisõhtul ja öösel tänavatel ning teistes nulle keelatud kohtades viitab sellele, et puudub kontroll alaealiste käitumist reguleeriva kohaliku RSN otsuse täitmise üle. Selles valdkonnas tuleb veel palju ära teha. Senisest enam tuleb tösta komsomoliorganisatsioonide ja teiste noorsoo-organisatsioonide osa. Ilmselt oleks otstarbekas rahvamalevate ridades moodustada spetsiaalsed komsomoligrupid, kes tegeleksid noorukitega.

Kuritegude toimepanemist soodustavaks peamiseks asjaks tuleb endiselt pidada alkoholismi ja joomist. Võitluses alkoholismi ja joomisega esineb kahjuks veel suuri lünki. Sageli ei olda töötajate kollektiivides printsiipiaalsed ja kriitilised nende suhtes, kes on joomingute tagajärjel pannud toime tööluuse, tarvitavad alkoholi avalikus kohas või rikuvad joochnuna avalikku korda. Praktika näitab, et enamik joominguid on saanud alguse just töökohas, emme tööpäeva lõppu. Tihti peale võtavad joomisest osa ka need ametiisikud, kelle otseseks kohuseks on töötajate moraalne kasvatamine, sealhulgas ka joomise vastu võitlemine. Paraku ei tegutse ka joomise vastu võitlemise komisjonid küllaldase efektiivsusega.

See, et joomine on otseses seoses kuritegevusega, on vana tõde. Igal aastal pannakse umbes pooled kõigist kuritegudest ning enamuse rasketest kuritegudest toime alkoholi-joobes. 1976. a. purjus kurjategijate osa (47,3 %) mõnevõrra kasvas võrreldes 1975. aastaga (46,1 %). Sealjuures reas linnades ja rajoonides olid kuriteo toimepanemise ajal alkoholi-joobes üle poole kõigist kurjategijatest (Kohtla-Järvel 55,5, Tallinna Lenini rajoonis 53,7, Tartus 52,3 %).

Üksikute kuritegude lõikes oli 1976. a. Eesti NSV-s purjus kurjategijate osakaal järgmine: tahtlik tapmine 77,4% (1975. a. 67,7 %), tahtlik ülliraske kehavigastuse tekitamine 83,8 % (86,5), vägistamine 78,8 % (93,0), röövimine 89,6% (90,9), avalik vargus 72,2 % (74,5), huligaansus 86,8 % (84,6), liiklusalased kuriteod 27,3 % (29,7), riigi või ühiskonna vara riisumine salajase varguse teel 33,6 % (37,7).

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 30. 06. 1972. a. seadluse "Joomise ja alkoholismi vastase võitluse tugevdamise abinõude kohta" alusel võeti 1976. a. administratiivvastutusele 2,3 % rohkem isikuid kui 1975. a. Ka tänavatel ja muudes avalikes kohtades peeti mõnevõrra rohkem joobnud isikuid kinni kui 1975. a. Senisest enam tuleks alkoholi kuritarvitavate isikute suhtes kohaldada ühiskondliku mõjutamise vahendeid ning rohkem kasutada üldsuse abi nende ümberkasvatamiseks.

Alkoholismiprobleemidega on tihedalt seotud teine kuritegude toimepanemist soodustav asjaolu - parasitlik eluviis. Eriti suur on kindla elu- ja töökohata isikute osa selliste kuritegude toimepanemisel, nagu isikliku vara vargus (32,6 %), tahtlik tapmine (19,3 %), riigi või ühiskonna vara riisumine (18,9 %). Kui 1976. a. oli kõigist kurjategijatest kuriteo toimepanemise ajal ilma kindla töökohata 26,3 %, siis Tartu linnas oli mittetöötavate kurjategijate osa 45,0 %, Tallinna Kalinini rajoonis 38,9 % ja Lenini rajoonis 36,8%. Teistest vähem panid parasitliku eluviisiga isikud kuritegusid toime Sillamäel ning Kingissepa, Põlva ja Haapsalu rajoonis. Statistilistest andmetest nähtub, et kindla töökohata isikute osakaal kurjategijate üldarvus suureneb. Kui 1972.a. omas kõigist kurjategijatest kuriteo toimepanemise ajal kindlat töökohata 23,7 %, siis 1973. a. oli see 24,1, 1974. a. 26,1 ja 1975. a. 26,5 %.

Parasitliku eluviisiga isikute õigeaegne väljaselgitamine ning nendega tehtava profülaktilise töõ parandamine oleks üheks reserviks kuritegude arvu vähendamisel. Efektiveks abinõuks võitluses kuritegevuse vastu on üldsuse järjest laiem kaasatõmbamine nii õiguserikkumiste kui ka kuritegude ärahoidmisele, tõkestamisele ning kurjategijate väljaselgitamisel ja nende ümber moraalise hukkamõistuõhkkonna loomisele. Seepärast ongi kohtupraktika läinud seda teed, et kõrvuti karmide karistuste mõistmisega retsidivistidele ning raskeid kuritegusid toimepannud isikutele rakendatakse ühiskondliku mõjutamise vahendeid neile, kes panid toime väikese ühiskonnaohtlikusega kuriteo ning sattusid kuritegelikule teele juhuslikel asjaoludel.

1976. a. kuritegevuse statistika sügavam analüüs võimaldab igas vabariigi linnas ja rajoonis töötada välja konkreetsed abinõud võitluseks kuritegude jmt. õiguserikkumiste vastu.

NOORTE ÕIGUSERIKKUMISTEST JA SELLE PROPÜLAKTIKAST^X

H. K ä r t n e r ,
Õigusteaduse kandidaat

Faktilise materjali osas tugineb käesolev ettekanne Eesti NSV erikutseskoolide nr. 34 ja nr. 35 õpilaste ning alaealiste kasvatusliku töö koloonias karistust kandvate noorte kriminoloogilisele uurimisele. Uurimine on valikuline. See hõlmab kõiki neid noori, kes valdasid vabalt eesti keelt ja viibisid nimetatud asutuste territooriumil uurimiseks vajalike materjalide kogumise ajal. Seejuures on vaatlusest välja jäetud need materjalid, mille kvaliteedi suhtes tekkis kahtlus (näit. intervjuerimisel või anketeerimisel saadud andmetes esineva vastuolu korral isiklikes toimikutes olevate andmetega). Materjali kogumine toimus 1975. a. sügisel.

Piirdumine eesti keelt kõnelevate noorte uurimisega on tingitud asjaolust, et käesolev ettekanne tugineb materjalidele, mis on kogutud TRÜ kriminoloogia laboratooriumi plaanilise töö "Noorte õiguskasvatuse kanalid ja efektiivsus (kriminoloogilisi aspekte)" raames. Selle töö programmi koostamise ja materjali kogumise ajal laboratooriumi juhtijaks olnud isikud (endine juhataja E. Raska ja endteaduslik juhendaja I. Rebane) pidasid otstarbekaks piirduda üksnes eesti keelt kõnelevate noorte uurimisega.

Piirdumine eesti keelt kõnelevate noorte kriminoloogilise uurimisega avaldab kaheldamatult mõju käesolevas töös kasutatud andmete representatiivsusele. Asi on selles, et Eesti NSV tingimustes, kus üle 30 % elanikkonnast ei ole

^X Ettekanne, peetud 17. märtsil 1977. a. Avaldatakse osaliselt ja diskussiooni korras.

kohalikust rahvusest, on küllaltki suur nende osakaal, kes ei valda (vabalt) eesti keelt.¹

Rääkides noortest õiguserikkujatest toome käesolevas ettekandes ka mõningaid võrdlusandmeid seaduskuulekate noorte kohta. Need andmed on saadud Eesti NSV üldhariduslike ja kutsekoolide õpilaste ning töötavate noorte anketeerimise teel, mis teostati 1975. a. Kokku anketeeriti nn. prooviüüringus 231 ja põhiüüringus 2039 seaduskuulekat noort. Andmed on matemaatiliselt töödeldud TRÜ arvutuskeskuses.

Kuna ettekandes esitatud faktilised andmed on kogutud TRÜ kriminoloogia laboratooriumi plaanilise töö "Noorte õiguskasvatuse kanalid ja efektiivsus (kriminoloogilisi aspekte)" raames, siis kõik algmaterjalid, millele käesolev ettekanne tugineb, asuvad selles laboratooriumis.

Noorte õiguserikkujate vanus ja sugu. Brikutsekoolide õpilaste ja alaealiste kasvatusliku töö koloonias karistust kandvate noorte vaadeldava kontingendi vanus kõikus 14 ja 18 aasta vahel. 14 - 15-aastased moodustasid 36,9 %, 16 - 17-aastased 54,4 % ja 18-aastased 8,7 %. Sealjuures paistab silma, et soo järgi on kinnistes asutustes viibivate noorte õiguserikkujate vanus küllaltki erinev: tütarlapsed on noormeestest märksa vanemad. Noormeestest moodustasid 14-aastased 15,2 % (tütarlastest aga 2,9 %), 15-aastastest 32,6 % (19,1), 16-aastastest 27,2 % (35,3), 17-aastastest 19,6 % (29,4) ja 18-aastastest 5,4 % (13,2).

Seega on vaadeldavate meessoost noorte õiguserikkujate seas 14-aastaste osakaal üle viie korra suurem kui naissoost noorte õiguserikkujate seas, vastavalt 15,2 ja 2,9 %.

Sama tendentsi näitab ka vanuse uurimine, millal noored õiguserikkujad panid toime esimesed jämedamad üleastumised ühiselu reeglitest.

Noortest õiguserikkujatest 7,6 % pani esimesed jämedamad üleastumised toime 10 - 11-aastaselt, 46,5 % - 12 - 13-

¹ Rahvaloenduse andmeil moodustasid Eesti NSV rahvastikust 1970. a. eestlased 68,2 % (1 356 079-st elanikust 925 157). Samadel andmetel valdas kogu Eesti NSV rahvastikust eesti keelt emakeelena või teise keelena 988 247 inimest ehk 72,9 %. Rahvus ja keeled määrati loendusel küsitletava isiku ütluse järgi. Laste rahvuse nimetasid vanemad. - Vt. Eesti NSV rahvamajandus 1976. aastal. Statistika aastaraamat. Tln., 1977, lk. 14.

aastaselt, 41,0 % - 14 - 15-aastaselt ja vaid 4,9 % alles 16 - 17-aastaselt. Üldroeglina panid meessoost noored õiguserikkujad esimesed jämedad ühiselureeglite rikkumised toime nooremalt kui tütarlapsed-õiguserikkujad. Meessoost noortest-õiguserikkujatest 11,3 %-l (tütarlastest-õiguserikkujatest 3,1 %-l) algasid üleastumised 10 - 11-aastaselt, 57,5 %-l (32,8 %-l) - 12 - 13-aastaselt, 28,8 %-l (56,3 %-l) - 14 - 15-aastaselt ja 2,5 %-l (7,8 %-l) - 16 - 17-aastaselt.

Järelikult on kuritegusid ja muid õiguserikkumisi toimepannud noortest üle poole (54,1 %), sealhulgas meessoost õiguserikkujatest isegi üle 2/3 (68,8 %) sellised noored, kes esimesed jämedamad ühiselureeglite rikkumised panid toime juba 10 - 13-aastaselt, s. o. eas, kus kehtivate seaduste järgi mitte kedagi ei saa võtta kriminaalvastutusele, rääkimata alaealiste administratiiv- ja üldisest kriminaalvastutusest, mis algavad alles 16. eluaastast. Tingimustes, kus isegi alaealiste piiratud kriminaalvastutus algab alles 14. eluaastast, kujutab endast fakt, et üle 1/2 noortest õiguserikkujatest, sealjuures koguni rohkem kui 2/3 meessoost õiguserikkujatest panid esimesed jämedad üleastumised toime enne sellesse ikka (14. eluaastasse) jõudmist, tõsist signaali. See juhib tähelepanu tõsiasjale, et noortest õiguserikkujatest rohkem kui 1/2, sealhulgas meessoost õiguserikkujatest isegi rohkem kui 2/3 on juba 1 - 4 aastat enne seda, kui algab alaealiste osaline kriminaalvastutus, ja 3-6 aastat enne seda, kui algab alaealiste administratiiv- ja üldine kriminaalvastutus, toime pannud ühiselureeglite jämedaid rikkumisi.

Ühenduses eeltooduga tõusetub küsimus, kas ei oleks siiski otstarbekas veelkord kaaluda alaealiste kriminaalvastutuse ealise piiri senisest 1 - 2 aasta võrra allapoole viimist mõnede, eelkõige suure ühiskonnaohtlikkusega ja oma olemuselt ka vähearenenud lastele arusaadavate kuritegude eest või luua spetsiaalne erikool neile alla 14 aasta vanustele noorukitele (poistele), kes on toime pannud suhteliselt suure ühiskonnaohtlikkusega tegusid - röövimine, avalik vargus koos vägivallega (ENSV KrK § 89 lg. 2 p. 1 ja § 140 lg. 2 p. 1) ja muud varguse enamohtlikud liigid, kuritahtlik ja eriti kuritahtlik huligaansus (§ 195 lg. 2 ja 3), vägistamine, raske ja üliraske kehavigastuse tahtlik tekitamine (§-d

108 ja 107), tahtlik tapmine (§-d 100 ja 101), piinamine jmt.

Võib eeldada, et selline alaealiste kriminaalvastutuse ealise alampiiri mõningane muutmine või spetsiaalse erikooli rajamine suurendaks õiguslike ja pedagoogiliste mõjutamise vahendite efektiivsust võitluses alaealiste kuritegevusega ja avaldaks positiivset mõju alaealiste poolt toimepandavate kuritegude profülaktikale.

Teatavasti on Eesti NSV-s praegu kaks vastavat erikooli - üks eesti, teine vene õppekeelega. Neisse suunatakse nii need 13-aastased ja nooremad poisid, kelle üleastumine piirdub tavaliselt koolidistsipliini jämeda rikkumisega, sellega kaasneva hulkumise jm. taolisega, mille ühiskonnaohtlikkuse aste ei ole ligilähedaseltki võrreldav nende noorukite tegude ühiskonnaohtlikkuse astmega, kes on sinna suunatud selliste tegude eest, nagu seda on röövimine, avalik vargus koos vägivallaga ja muud varguse enamohtlikud liigid, kuritahtlik huligaansus, raskete kehavigastuste tahtlik tekitamine, tahtlik tapmine või muud taolised suhteliselt suure ühiskonnaohtlikkusega teod. On ilmne, et niivõrd heterogeense raskestikasvatatavate noorukite kontingendi olemasolu ühes erikoolis komplitseerib seal kasvatustööd ja vähendab selle efektiivsust.

Siinkohal tuleb arvestada ka tõsiasi, et a k t s e l e r a t s i o o n i tõttu arenevad noored ja lapsed kaasajal üldreeglina 1 - 3 aastat kiiremini kui mõnikümme aastat tagasi. Viimase poolesaja aasta jooksul on Eestis õpilasi (eestlasi) korduvalt uuritud. 50 aasta jooksul on 7 - 17-aastaste tütar- ja poeglaste pikkus suurenenud keskmiselt 12,7 cm. Kehakaal on suurenenud keskmiselt 10,1 kg võrra. Suguline küpsemine toimub nüüd umbes 2 aastat varem. Seega kasvavad ja küpsevad lapsed ja noorukid nüüd 2 - 3 aasta võrra rutem kui 50 aastat tagasi.²

Lähenedes aktseleratsiooniküsimusele kriminoloogilisest aspektist, tähendab see, et k a n o o r e d k u r j a -

² Aktseleratsioonist lähemalt vt. näit. R. S i l l a . Eesti õpilaste kehalise arengu aktseleratsioon 50 aasta jooksul. - "Nõukogude Kool", 1975, nr. 3, lk. 167-170; J. O r n . Aktseleratsioonist tänapäeva laste ja noorte arengus. - Psühholoogia ja kaasaeg. Artiklite kogumik. Koostanud E. Jaanvärk. Tln., 1968, lk. 79-89.

tegijad jt. õiguserikkujad arenevad kaasajal üldreeglina 1-3 aastat kiiremini kui mõnedkümned aastad tagasi. Sisult tähendab see omakorda, et selle arengutaseme, mis oli näiteks 14-aastaselt röövimise, varguse, tapmise, kehavigastuse tekitamise, vägistamise, huligaansuse või muid kuritegusid toimepannud noorukil mõnedkümned aastad tagasi, saavutab kaasajal analoogilisi ühiskonnaohtlikke tegusid toimepanevas nooruk üldreeglina juba 11 - 13-aastaselt.

Kuriteo liik. Vaadeldavatest noortest õiguserikkujatest umbes pooled olid toime pannud kuritegusid, sealjuures tütarlaste seas oli kuritegusid toimepannud noorte osakaal märksa väiksem, noormeeste seas aga vastavalt suurem. Erikutsekooli suunatud tütarlastest vaid ¼ olid toime pannud kuritegusid (needki üldreeglina väikese ühiskonnaohtlikkusega). Seevastu erikutsekooli suunatud noormeestest 2/3 olid toime pannud kuritegusid, neist mõned isegi mitu kuritegu. Võrreldes erikutsekooli suunatud tütarlaste poolt toimepandud kuritegusid erikutsekooli suunatud noormeeste poolt toimepandud kuritegudega, paistab silma, et viimaste poolt toimepandud kuriteod on enamikus märksa suurema ühiskonnaohtlikkusega. Võrreldes erikutsekooli suunatud noormeeste poolt toimepandud kuritegusid nende kuritegudega, mis on toime pannud alaealiste kasvatusliku töö kolooniasse suunatud noormehed, on viimased üldreeglina tunduvalt ühiskonnaohtlikumad.

Kõik vaadeldavate tütarlaste-õiguserikkujate poolt toimepandud kuriteod olid varavastased (põhiliselt võrdlemisi väikesed vargused). Neist rõhuva enamiku - ligemale 95 % moodustasid kodanike isikliku vara salajase vargusena kvalifitseeritavad kuriteod (neist mitmed jooanud meeste või nende kaaslaste tagant, kellega need tütarlapsed olid olnud lähedastes suhetes).

Noormeeste-õiguserikkujate poolt toimepandud kuritegude ring on märksa laiem, ehkki ka siin domineerivad varavastased kuriteod (70,5 %), sealhulgas põhiliselt kodaniku isikliku vara vastu suunatud (55,8 %). Riigi või ühiskonna vara riisumised (salajase varguse vormis) moodustasid alaealiste noormeeste poolt toimepandud kuritegudest 14,7 %.

Kõik alaealiste - nii noormeeste kui ka tütarlaste -

poolt toimepandud riigi ja ühiskonna vara riisumised olid toime pandud salajase varguse vormis. Kodaniku isikliku vara vastu suunatud kuritegude osas oli see aga teisiti. Lisaks salajase vargusena kvalifitseeritavatele kuritegudele oli noormeeste poolt toimepandud kodaniku isikliku vara vastu suunatud kuritegude hulgas ka avaliku vargusena ja röövimisena kvalifitseeritavaid kuritegusid, s. o. salajasest vargusest ohtlikumaid varavastase kuriteo toimepanemise liike.

Noormeeste poolt toimepandud kuritegude seas oli küllaltki palju ka ühiskondliku korra vastu suunatud kuritegusid. Nende poolt toimepandud kuritegude üldarvust moodustasid need ligemale 1/4 (23,2 %). Viimastest põhilise osa moodustas huligaansus, eelkõige kuritahtliku huligaansusena kvalifitseeritavad teod (KrK § 195 lg. 2). Oli ka KrK §-s 197 ettenähtud kuritegusid (auto või muu mehhaniseeritud transportvahandi ärandamine).

Isikuvastaste kuritegude osakaal oli suhteliselt väike - vaid 6,3 %. Kuid oma olemuselt olid need palju suurema ühiskonnaohtlikkusega kui enamik noorte poolt toimepandud vargustest, mootorsõidukite ärandamistest ja huligaansustest.

Ka esitatu tõendab kindlalt, et alaealiste kuritegevuse probleem on eelkõige meessoost alaealiste kuritegevuse probleem.

Alkohol ja alaealine õiguserikkuis. Õiguserikkujate seas on meil kaasajal alkoholi kuritarvitajate osakaal suur. Olulisel määral käib see ka alaealiste õiguserikkujate kohta. Vaadeldavatest noortest umbes 3/4 (74,4 %) olid alkoholi tarvitajad, sealhulgas tütarlastest 82,4 % ja poeglastest 68,5 %. Alaealistest umbes 40 % panid kõik või osa kuritegudest (jämedamatest õiguserikkumistest) toime jooabeseisundis. Seejuures oli poeglaste seas kuritegusid jm. õiguserikkumisi jooabeseisundis toimepannute osakaal üle kahe korra suurem kui tütarlaste hulgas. Olulise osa varavastastest kuritegudest panid alaealised toime alkoholsete jookide saamiseks: kodaniku isikliku vara vastu suunatud kuritegudest 19,6 % ja riigi või ühiskonna vara vargustest koguni 45,5 %.

Siinjuures tuleb märkida, et alkoholi hukatuslik mõju algab juba vägagi noorelt. Uuritavatest 14-aastastest 42,9 % ja 15-aastastest koguni 53,3 % olid nende poolt toimepandud

kuriteod või muud jämedamad õiguserikkumised või osa neist pannud toime jõebeisundis.

Varasemad mõjutamisvahendid. Enne kui need noored suunati erikutsekooli või neid karistati vabadusekaotusega, oli nendest rõhuva enamikuga palju tegeldud, et neid hoida ebaõigele teele sattumast.

Nende suhtes oli kohaldatud mitmeid mõjutamise vahendeid. 81,9 % suhtes oli kohaldatud erineva iseloomuga nn. moraalse mõjutamise vahendeid (üldreeglina korduvalt). Nendest 18,8 %-le oli kohaldatud erikutsekooli saatmist tingimisi ja 2,5 % osas erikooli saatmist tingimisi. Arestiga (seda on võimalik kohaldada alles 16. eluaastast) oli neist karistatud 1,9 % ja vabadusekaotusega tingimisi 4,4 %. Nendest 8,8 % olid varem viibinud erikoolis. Peale nimetatute oli noortest 12,5 % suhtes kasutatud veel muid mõjutamisvahendeid.

Eeltoodu annab tunnistust sellest, et vähemalt nende noorte kurjategijate jt. õiguserikkujate osas nimetatud mõjutamisvahendid ei ole andnud vajalikke tulemusi.

Sõbrad. Noored on kergemini mõjutatavad kui täiskasvanud. Sellega seoses etendavad küllaltki suurt osa noore sõbrad ja selle mitteformaalse grupi liider, kuhu noor kuulub. Vaadeldavatest noortest 23,1 % kuulusid enne erikutsekooli suunamist või vahi alla võtmist gruppidesse, kus liidriteks olid varem karistatud isikud, samuti 23,1 % niisugustesse gruppidesse, kus liidriteks olid erikasvatusasutuses viibinud isikud, ja 31,9 % gruppidesse, kus liidriks olid muud õiguserikkujad. Seega vaadeldavatest noortest õiguserikkujatest rohkem kui 3/4 (78,1 %) kuulusid enne erikutsekooli suunamist või vahi alla võtmist gruppidesse, kus liidriks olid varem karistatud isikud või muud õiguserikkujad. Noortest 35,6 % avaldas, et liidri mõju oli neile negatiivne, 6,9 % - positiivne. Ülejäänud jätsid sellele küsimusele vastamata. Nad viitasid asjaolule, et nad ei oska hinnata grupi liidri (kui see olemas oli) mõju endale või siis avaldasid, et see liider avaldas neile nii positiivset kui ka negatiivset mõju või ei avaldanud üldse mõju. Osa märkis ka, et nad mingisse gruppi ei kuulunud.

Suhtumine õiguserikkumistesse ja mõjutamise vahenditesse. Üldteadaolevalt on kodu mõju alaealisele väga suur.

Uuritavate noorte vanematest 88,8 % suhtusid laste poolt toimepandud kuritegudesse jm. õiguserikkumistesse taunivalt, 9,6 % - ükskõikseltselt ja 1,5 % - soosivalt. Seega enamik vanematest hindas õigesti oma lapse väärat käitumist: mõistis selle hukka.

Siinjuures tuleb aga märkida, et poiste vanemate hulgas oli nende osakaal märksa suurem kui tütarlaste vanemate seas, kes mõistsid oma laste ebaõige käitumise rangelt hukka - poiste vanemate puhul oli vastav protsent 96,9, tütarlaste vanemate puhul - 80,0. Ilmselt seletub selline erinevus vanemate suhtumises eelkõige asjaoluga, et tütarlaste poolt toimepandud kuriteod jm. õiguserikkumised olid üldreeglina tunduvalt väiksema ühiskonnaohtlikkusega kui poiste poolt toimepandud.

Oma laste suhtes kohaldatud mõjutamisvahendeid (erikutseskooli suunamine või vabadusekaotus kinnipidamisega alaealiste kasvatusliku t88 koloonias) pidas vanematest (rõhutameme: noorte õiguserikkujate endi arvates) 61,9 % õiglaseks, seejuures alaealiste kasvatusliku t88 koloonias karistust kandvate noorte vanematest 75,0 %, kutseskooli nr. 34 õpilaste (tütarlapsed) vanematest 73,5 % ja erikutseskooli nr. 35 õpilaste (poisid) vanematest 50,0 %. Paistab silma, et erikutseskooli nr. 35 õpilaste vanemate (või õpilaste endi) suhtumine sellesse erikutseskooli on märksa kriitilisem kui vastav suhtumine erikutseskooli nr. 34 või alaealiste kasvatusliku t88 kolooniasse.

Miks see nii on? Põhjus on ilmselt selles, et erikutseskooli nr. 35 õpilaste kontingent on palju heterogeensem kui erikutseskooli nr. 34 õpilaste või alaealiste kasvatusliku t88 koloonias karistust kandvate noorte kontingent. Alaealiste kasvatusliku t88 koloonias on kõik kurjategijad. Erikutseskooli nr. 34 õpilased oma rõhuvas enamikus on toime pannud selliseid õigusevastaseid tegusid, millel puudub kuriteo koosseis, või kui nad ka on pannud toime kuriteo, siis on see üldreeglina väikese ühiskonnaohtlikkusega. Erikutseskooli nr. 35 õpilaste osas on aga olukord teistsugune. Nende hulgas oli ka noori, kes - objektiivselt hinnates - olid toime pannud suhteliselt källaltki suure ühiskonnaohtlikkusega kuritegusid. Samal ajal moodustasid selle kooli õpilastest enamiku need, kellede poolt toimepan-

dud kuritegude ühiskonnaohtlikkus oli väike või kelle poolt toimepandud õiguserikkumised piirdusid üksnes koolidistsipliini jämeda rikkumisega (koolikohustuse mittetäitmine), millega kaasnesid tavaliselt hulkumine, ebaväärikas käitumine avalikes kohtades jmt. seda liiki väärnähted. Üldreeglina märkisid need poisid rõhutatult, et kui neid oleks lubatud koolist ära jääda ja minna tööle, siis ei oleks olnud vaja neid saata erikutsekooli.

On selge, et niivõrd heterogeenset noorte kontingenti, nagu see oli erikutsekoolis nr. 35, üheskoos ümber kasvata da või paranemise teele suunata on äärmiselt raske ülesanne. Igal juhul on seda teha palju raskem kui neis tingimustes, millised on erikutsekoolis nr. 34 või alaealiste kasvatusliku töö koloonias.

Tundub, et kaasaja tingimustes oleks meil vaja mõnda erikutsekooli nende jaoks, kelle õiguserikkumised tulenevad peamiselt vaid sellest, et nad ei taha üldhariduslikus koolis käia (tavaliselt väga madala õppeedukusega õpilased), kuid on nõus tegema ja tahavad teha füüsilist tööd. Sellises erikutsekoolis tuleks pöörata peaaegu t ö ö k a s v a t u - s e l e . Selline erikutsekool võiks ette valmistada eelkõige lihttöölisi ja ka oskustöölisi suhteliselt madalat kvalifikatsiooni nõudvatele aladele, s. o. töötajaid nendele aladele, kus meil on kaasajal kõige suurem tööjõu defitsiit.

Palju oleneb ka sellest, kuidas vanemad reageerivad oma laste üleastumistele, s. o. mida nad võtavad tarvitusele selleks, et üleastumised ei korduks. Oma osa on selles täita nn. k o d u s t e l m õ j u t a m i s e v a h e n d i t e l . Noorte õiguserikkujate arvates on neid kasutatud ohtralt: 67,5% märkis, et vanemad noomisid neid üleastumiste pärast, 46,3 % suhtes kasutati füüsilisi mõjutamise vahendeid (ihunuhtlus, peamiselt peksmine), 26,3 % suhtes hirmutamist, 10,6 % suhtes - meelitamist, 13,8 % suhtes - muid mõjutamise vahendeid. Paljude noorte suhtes kasutati mitmeid mõjutamise vahendeid. Paljud noormehed ütlesid, et kui nad olid väikesed, siis peksid neid vanemad (kasuvanemad) üleastumiste puhul, kui nad aga suuremaks kasvasid ja vanemate (või kasuvanemate) jõud nendest enam üle ei käinud, siis piirduti noomimisega või muul viisil mõjutamisega sõnalisel vormis.

Kuna nende koduste mõjutamise vahendite efektiivsus on osutunud madalaks, siis võib eeldada, et nende kohaldamisel on tehtud ka jämedaid vigu. Ilmselt käib see eelkõige ihu-
nuhtluse ja hirmutamise kohta, aga mõnel määral ka meelitami-
mise ja noomimise kohta.

Vanemate eeskuju. Sõnal on suur jõud. Kuid eeskuju jõud on sõna jõust võrratult suurem. See, kas alaealisest kujuneb õiguserikkuja või mitte, sõltub väga palju tema vanematest.

Uuritavate noorte kurjategijate jt. õiguserikkujate vanematest (või üks nendest) 54,4 % andis oma lastele peamiselt halba eeskuju, 7,5 % - head eeskuju. (38,1 % kohta vastavad andmed puuduvad. Osal neist olid vanemad surnud või ei kasvatanud oma lapsi).

Vanemate negatiivne eeskuju on avaldanud tütarlastele suhteliselt suuremat mõju kui poeglastele. Tütarlaste-õiguserikkujate seas oli neid, kellele vanemad olid avaldanud põhiliselt halba mõju 61,8 %, head mõju aga vaid 4,4 %. Poeglaste-õiguserikkujate puhul olid vastavad andmed 48,9 ja 9,8 %.

Vanemate negatiivne eeskuju avaldub esmajoones j o o m a r l u s e s ja sellega seonduvas. Noorte kurjategijate ja teiste õiguserikkujate vanematest (või üks nendest: tavaliselt isa või võõrasisa) moodustasid alkohoolikud 56,1%. Sealjuures tütarlaste-õiguserikkujate vanemate seas oli alkohoolikute osakaal suurem kui poeglaste-õiguserikkujate vanemate seas (vastavalt 63,2 ja 51,1 %).³

Võrdluseks märkigem, et seaduskuulekate noorte vanemate seas on alkohoolikute osakaal palju kordi väiksem. THJ kriminoloogia laboratooriumi poolt kogutud valikulise uurimise andmeil oli seaduskuulekate noorte isade hulgas alkoholi liigtarvitajaid 8,1 ja emade hulgas 2,9 %.

Noorte õiguserikkujate vanematest (või üks nendest) 25,0 % kasutasid sageli füüsilist vägivalda (peksmine, löömine) oma perekonnaliikmete (aga ka teiste endast füüsilisi-

³ Üleliiduliste uurimuste andmetel iseloomustab umbes 60 % alaealiste kurjategijate vanemaist joomarlus. Vt. М. М и н ъ к о в с к и й . Основные направления и этапы развития исследований проблемы с преступностью несовершеннолетних. - Вопросы борьбы с преступностью. Выпуск 20. М., 1974, с. 43.

selt nõrgemate) suhtes, 23,8 % väljendasid end ebatsensuur-
selt (sealhulgas solvamised, ropendamised, labasused), 21,9 %
käitusid amoraalselt (eelkõige seksuaalses mõttes), 3,1 %
olid toime pannud varavastaseid kuritegusid (vargusi), 20,0 %
olid ühiselureegleid muul viisil jämedalt rikkunud (sealhul-
gas toime pannud nn. pisivargusi).

Nii nagu on alkohoolikute osakaal tütarlaste-õiguserik-
kujate vanemate (kasuvanemate) seas suurem kui poeglaste-õi-
guserikkujate vanemate hulgas, nii on see ka muude õiguse-
rikkumiste osas. Tütarlaste-õiguserikkujate vanematest pa-
nid toime vägivallategusid 42,6 % (poeglaste-õiguserikkuja-
te vanematest - 12,0 %), käitusid amoraalselt 39,7 % (8,7),
väljendasid end ebatsensuurselt 47,1 % (6,5), panid toime
varavastaseid kuritegusid 4,4 % (2,2) ja muid ühiselureegli-
te rikkumisi 35,3 % (8,7).⁴

Teatavat mõju avaldab ka see, kas perekond, kus laps
kasvab, on täielik (isa ja ema on olemas) või mitte. Meie
uurimuse andmeil seaduskuulekatest noortest 78,5 % kasvavad
perekondades, kus on lastel olemas nii isa kui ka ema. See-
vastu moodustavad õiguserikkujatest need, kes on pärit täie-
likest perekondadest 51,9 %.⁵ Seega vahe tervelt 26,6 %. Jä-
relkuulub seaduskuulekatest noortest mittetäielikesse
perekondadesse 21,5 %, noortest õiguserikkujatest aga üle
kahe korra rohkem - 48,1 %.

⁴ Üleliiduliste uurimuste andmeil alaealiste kurjate-
gijate vanematest 30-50 % on rikkunud süstemaatiliselt ühis-
elu reegleid, 5 - 15 % on toime pannud kuritegusid. Vt.
М. М и н ь к о в с к и й . Основные направления и этапы
развития исследований проблемы борьбы с преступностью несо-
вершеннолетних. - Вопросы борьбы с преступностью. Выпуск 20.
М., 1974, с. 43.

⁵ Üleliiduliste uurimuste andmeil on alaealistest kur-
jategijatest rohkem kui 2/3 neid, kes on kasvanud täielikes
perekondades. Vt. М. М и н ь к о в с к и й . Основные нап-
равления и этапы развития исследований проблемы борьбы с
преступностью несовершеннолетних. - Вопросы борьбы с прес-
тупностью. Выпуск 20. М., 1974, с. 42. - Meie uurimuses saa-
dud andmete mõningane erinevus vastavates üleliidulistes uu-
rimustes saadud andmetest seletub põhiliselt kahe asjaoluga:
1. Meie uurimuses on tütarlaste-õiguserikkujate osakaal kül-
laltki suur (palju suurem kui on tütarlaste-kurjategijate
osakaal alaealiste kurjategijate seas). Tütarlaste-õiguserik-
kujate seas on aga nende osakaal, kes on kasvanud mittetäie-
likes perekondades, suurem kui poeglaste-õiguserikkujate
seas; 2. Eesti NSV-s lahutatakse abielusid suhteliselt sage-
damini, kui on vastav üleliiduline keskmine.

Ilmselt tuleb meil hakata kodule kui laste kasvatamise ülimalt olulisele faktorile pöörama senisest suuremat tähelepanu, ja seda ka siis, kui läheneme sellele kriminoloogilisest aspektist. Kuid samal ajal peame ka tõdema, et paljudel juhtudel ei ole kodu (perekoond) objektiivselt suuteline noort kasvatama nii, nagu seda nõuab kaasaeg. Sellega seoses tundub, et peaks märksa suurendama ka kooli vastutust alaealiste kasvatamisel. Siit tõusetub aga kohe ka teine küsimus: kooli õiguste edasine avardamine sirguva põlvkonna kasvatamisel. Sest nii nagu suurenevate õigustega käivad kaasas suurenevad kohustused, nii peavad ka suurenevate kohustustega käima kaasas suurenevad õigused, mis on vajalikud nende kohustuste realiseerimise tagamiseks.

L. A u v ä ä r t

Kõige üldisemalt võttes kuulub õiguspsühholoogia valdkonda kõigi õigusemõistmises osalevate isikute (süüdistatavad, kannatanud, tunnistajad, kohtualused, uurijad, prokurörid, kohtunikud, hagejad, kostjad jt.) tegevuses psüühilise arengu ning psüühiliste seisundite tundmaõppimine ja suunamine. Nimetatud isikute tähtsamad iseärasused on järgmised:

1. Nad on õigusnormides fikseeritud mitmesuguste õiguste ja kohustuste kandjad.

2. Sageli on nende eesmärgid üksteisele vastupidised.

3. Õiguspsühholoogia sfääri on nad sattunud kas õigusnormidest tulenevate nõuete rikkumise või siis õigusemõistmisest osavõtu tõttu (vt. ka 24, 6).

Esitatud määratlus on mõnevõrra laiem meie traditsioonilisest käsitlemisest, sest meie õiguspsühholoogid seonduvad õiguspsühholoogia sageli vaid kriminaalõiguse ja kriminaalprotsessiga. Kriminoloogilisest aspektist on aga igati põhjendatud ka mitmesuguste tsiviilvaidluste osaliste lülitamine õiguspsühholoogia sfääri. Nagu näitab praktika, on paljud kuriteod tihedalt seotud selliste tsiviilvaidlustega nagu abielulahutused, laste jätmise ühe või teise lahutatud vanema juurde jne. Küllaltki suur tähtsus on ka tsiviilõiguses süü ja kehtetute tehingute psühholoogilisel analüüsil. Siit tuleneb, et õigem on traditsioonilise termini "kohtupühholoogia" asemel kasutada mõistet "õiguspsühholoogia" (vt. ka 3).

Õiguspsühholoogia küsimustele pöörati tähelepanu juba antiikühiskonnas. Mitmesuguste väliste tunnuste järgi püüti diagnoosida kuritegelikku käitumist (täpsemalt vt. 46, 3-24).

* Käesolev artikkel ei ole iseseisev uurimus, vaid põhineb nõukogude õiguspsühholoogide A. Dulovi, D. Kotovi, A. Ratinovi, V. Vassiljevi jt. töödele.

Iseseisva teadusharuna on aga õiguspühholoogia üks nooremaid, seda isegi teiste psühholoogiliste sõsar-teaduste hulgas. Esimesed katsed rakendada psühholoogia saavutusi õigusemõistmisel toimusid kaheksateistkümnendal sajandil (vt. näiteks 4, viidatud 60, 111 järgi). Esimestes õiguspühholoogia-alastes teostes püüti psühholoogiliselt analüüsida mitmeid kriminaalõiguse küsimusi. Üheksateistkümnenda sajandi esimesel poolel ilmunud teostest tuleb mainida J. Hoffbaueri teost "Psühholoogia kasutamine kohtuelus" (8), kus käsitleti kurjategija isiksuse psühholoogilise iseloomustuse kõrval ka kriminaalprotsessi mõningaid aspekte. Mitu aastakümnet ei järgnenud märkimisväärset lisa.

19. sajandi keskel arenes tormiliselt üldpsühholoogia. Suurem rõhk pandi mitmesugustele teoreetilistele aspektidele ja rakendusliku iseloomuga probleemid jäid tagaplaanile. Kohtupsühholoogiale hakati tähelepanu pöörama tänu kodanliku kriminoloogia arengule. Siin tuleb eelkõige märkida C. Lombroso ja E. Ferri nime. Sünnipärase kurjategija teooria reaktsioonilisel olemusel on peatunud küllaldaselt kriminoloogia õpikutes, siin aga mainime, et selle mõjul lähenes kriminaalpsühholoogia kohtupsühhiaatriale. Praktika aga esitas ülesande uurida ka psüühiliselt normaalsete inimeste kuritegelikkust. J. Friedrich püüdis oma 1915. aastal ilmunud raamatus "Psühholoogia tähtsus võitluses kuritegevusega" (5) määratleda kriminaalpsühholoogia ainet. Kuritegevusevastase võitluse kõrval käsitletakse selles raamatus ka mitmeid kohtutöö psühholoogia ja kuriteo psühholoogia probleeme. Kurjategijaid püüdis tüpologiseerida oma raamatus "Kriminaalpsühholoogia" (16) E. Wulfen.

Teine grupp autoreid pühendas oma tähelepanu kriminaalprotsessi psühholoogiale. Selle suuna tähtsamaks esindajaks on H. Groß, kes kirjutas kapitaalset teost "Kriminaalpsühholoogia" (6). Üks kolmandik raamatust on pühendatud kohtutegevusele. Ülejäänud osa tunnustajate ja süüdistatavate ülekuulamise psühholoogiale.

Kohtupsühholoogia piiride laiendamise tehti ka esmasid katsed diferentseerida üksikuid allharusid. Nii tegi näiteks prantsuse psühholoog E. Claparède ettepaneku eristada 1) juriidilist psühholoogiat, mis uuriks kohtutegevust ja 2) kriminaalpsühholoogiat, mis oleks teadus kurjategija

psühholoogiast (2). Analoogiliste seisukohtadega esines ka E. Reichel (14).

Käesoleva sajandi alguseks muutus psühholoogia jurisdentsis omapäraseks "moehaiguseks". Eksperimentaalpsühholoogia meetodeid püüti ilma kohandamata kasutusele võtta ka õiguspsühholoogias. Üldtuntuks said selliste psühholoogide nimed nagu W. Stern (15), A. Binet (1), E. Claparède (2), O. Lipmann (10), K. Marbe (12 ja 13) jt. Küllaltki palju pöörati tähelepanu kuriteost osavõtu diagnoosimisele. Siin tuleb nimetada selliseid teadlasi nagu C. Jung (9), M. Wertheimer (16a) jt. Käesolevaks ajaks on USA juristide ja psühholoogide koostöö tulemusel loodud mitmeid valededektoreid. (Täpsemalt vt. 7, 185-268.)

Eksperimentaalpsühholoogia meetodite ülevõtmine kohtupsühholoogiasse põhjustas ka psühholoogide otsese osalemise õigusemõistmises, seda eriti ekspertidena. Ekspertidena esinesid sellised tuntud psühholoogid nagu W. Stern, K. Marbe jt. Psühholoogilist ekspertiisi käsitles W. Stern oma raamatus "Alaealiste tunnistajate ütlused seksuaalkuritegudes" (15). Samadele probleemidele pühendas ka K. Marbe oma raamatu "Psühholoog kui ekspert tsiviil- ja kriminaalasjades" (12).

20. sajandi alguses eraldus rakenduspsühholoogia üks haru - tööpsühholoogia - iseseisvaks teaduseks. Lääne teadlastest on selles valdkonnas üheks tuntumaks G. Münsterberg, kelle sulest ilmus 1913. aastal "Psühhotehnika alused" (13). Selles raamatus on eri osa, kus käsitletakse psühholoogi kasutamist õigusemõistmisel.

Tuleb tunnistada, et kodanlik õiguspsühholoogia ei ole lõplikult veel välja kujunenud. Isegi nimetuse osas ei ole kokku lepitud. Kasutatakse mõisteid "kohtupsühholoogia", "õiguspsühholoogia", "juriidiline psühholoogia", "kriminaaliline psühholoogia", "kriminaalpsühholoogia".

Venemaal hakkas psühholoogia kui teadus tekkima 18. sajandil. Olulist mõju avaldasid M. Lomonosovi ja A. Radtševi tööd.

Kohtuprotsessi iseloom ise ei soodustanud õiguspsühholoogia arengut. Põhiline oli salajane, kirjalik protsess. Süüdistatava ülestunnistust taheti saada igasuguste vahenditega, kaasa arvatud ka piinamised. Korraldati vapustavaid

situatsioone. Näiteks viidi kahtlustatav nõrgalt valgustatud tuppa, kus oli laip. Tähelepanu hakati pöörama kinni- peetava käitumisele, žestidele, miimikale.

Kaheksateistkümnendal sajandil ilmusid esimesed üle- kuulamistaktikale pühendatud raamatud. Tuntumaks on I. Po- sšškovi "Raamat vaesusest ja rikkusest" (55). Eriti oskus- likult käsitleb ta seal valetunnistuse paljastamist.

Suur tähtsus psühholoogia ja kohtupsühholoogia aren- gule oli I. Setšenov'i töödel, eriti tema teosel "Peaaju ref- leksid" (58).

Objektiivsed tingimused psühholoogi kasutamisel õigu- semõistmisel tekkisid Venemaal pärast 1864. aasta kohture- formi. Formaalne tõendamise süsteem likvideeriti - tõen- deid hakkasid hindama vannutatud mehed oma siseveendumu- sest lähtudes. Sügavamalt ja tähelepanelikumalt oli vaja uurida kurjategija isiksust, advokaatide ja prokuröride kõ- nedes oli võimalik analüüsida nende tegevuse motive.

Välismaa teadlaste tööd ei suutnud kaugeltki rahulda- da vene teadlasi. Välismaa õiguspsühholoogias lokkas C. Lombroso kriminaalantropoloogia. Venemaal astusid C. Lombroso teooria vastu välja sellised progressiivsed ju- ristid nagu V. Spassovitš (61) jt.

Õiguspsühholoogia kui teadus tekkis Venemaal 19. ja 20. sajandi vahetusel. Esimeste uurimuste autoriteks olid D. Drill (35) ja L. Petrazitski (53). Perioodikas avaldasid õigus- psühholoogia-alaseid kirjutisi A. Jelistratov ja A. Zavod- ski (38), J. Kulišer (45), M. Buhvalova (23) jt. Nimetada tuleb ka monograafiate autoreid A. Frezed (63) ja L. Vladi- mirovi (25). L. Vladimirov kirjutab, et kriminalistidele ei vilksata valgus mitte juristi kabinetist, vaid psühhi- aatriakliinikust ja psühholoogialaboratooriumist. Märki- mist väärrib ka A. Štšeglovi "Kurjategija psühholoogia, jäl- gituna vene kirjanike poolt" (65) ja V. Behterevi "Kuriteo eksperimentaalpsühholoogilisest uurimisest" (20a).

Enne Oktoobrirevolutsiooni alustasid tööd ka sellised tuntud teadlased nagu F. Koni (40), S. Poznõšev, M. Gernet jt., kes pärast Oktoobrirevolutsiooni lülitusid aktiivselt uue ühiskonna ehitamisse.

Vahetult pärast nõukogude korra kehtestamist suurenes huvi õiguspsühholoogia vastu veelgi. Juba 1918. aastal loo-

di V. Behterevi eestvedamisel Petrogradis aju ja psüühilise tegevuse uurimise instituut. Instituudi mitmedki laboratooriumid tegelesid ka õiguspsüüholoogia probleemide uurimisega. Uurimistulemused avaldati vastavate publikatsioonidena.

Juba mõned aastad pärast revolutsiooni ilmusid sellised tähelepanuväärsed teosed nagu A. Koni "Mõelu ja tähelepanu" (41), S. Poznõševi "Kriminaalpsüüholoogia" (54), A. Brusilovski "Kohtupsüüholoogiline ekspertiis" (22), M. Gerneti "Vanglas" (30) jt.

Nõukogude õiguspsüüholoogia sündis võitluses kahe kodanliku kriminoloogilise koolkonnaga - antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonnaga. Antropoloogia levik kahekümnendate aastate nõukogude õiguspsüüholoogias oli tingitud ühelt poolt sellest, et ta traditsioonid olid revolutsioonielises kriminaal- ja patoloogilises psüüholoogias küllaltki tugevad (vt. näiteks 36, 45, 62, 64 jt.). Teisest küljest aga puudusid kriminoloogia ja õiguspsüüholoogia teoreetilised ning metodoloogilised alused. Samuti puudusid kuritegevuse uurimise kogemused ja marksistliku teooriaga varustatud teadustöötajate kaader. Paljud teadlased arvasid ekslikult, et nõukogude ühiskonnas kadusid koos kapitalismi likvideerimisega ka kuritegevuse sotsiaalsed juured ja seepärast tuleb otsida kuritegevuse põhjusi vaid inimeste olemusest. Antropoloogilisi sugemeid võib märgata S. Poznõševi eespool mainitud monograafias, V. Vnukovi raamatus "Kurjategija isiksuse uurimise probleemid marksistliku kriminoloogia valguses" (26) ja mujal. Biologiseerimise tendentse võib märgata ka Moskva kurjategija isiksuse uurimise kabinetis, mille eesotsas olid J. Krasnuškin, A. Rapoport, V. Akkermann, ja Põhja-Kaukaasia kabinetis, kus olid juhtivateks teadlasteks V. Brailovski ja M. Tšelissovi. Nimetatud teadlasi kritiseeris põhjendatult A. Gertsenzon, eriti aga S. Bulatov 1929. aastal. 1929. aastal toimus Kommunistliku Akadeemia õiguse ja riigi sektiionis ka vastavasisuline dispuut. Kahjuks tehtava kriitika kõrval ei määratletud nõukogude õiguspsüüholoogia piire ja perspektiive.

Meenutades kahekümnendate aastate nõukogude õiguspsüüholoogiat, kirjutab A. Gertsenzon kuuekümnendatel aastatel: "Neolambrosiaanluse kriitika oli õige kahekümnendatel ja

kuuekümmendatel aastatel, kuigi nelikümmend aastat tagasi ilmselt alahinnati kurjategija isiksuse sotsiaalpsühholoogilist uurimist" (31, 53).

Sotsioloogilist koolkonda pooldasid A. Piantkovski, E. Lovitš, M. Issajev, B. Utevski, A. Gertsenzon jt. Nad pidasid sotsioloogilise koolkonna positivismi metodoloogilise alusena lähedaseks marksismile. Sotsioloogilise koolkonna üheks tähtsamaks esindajaks oli M. Gernet (vt. 30). Sotsioloogilise koolkonna esindajad püüdsid sotsioloogiliste faktorite teooria alusel uurida üksikute reaalse tegelikkuse komponente (sõda, religioon, kirjandus jne.) mõju kuritegevusele. Sotsioloogiline koolkond nii õiguspsühholoogias kui ka kriminaalõiguses sai juba kahekümmendatel aastatel terava kriitika osaliseks.

Nõukogude õiguspsühholoogia arengule avaldasid teatavat mõju ka mitmesugused suunad üldpsühholoogias. Tähtsamaks neist oli V. Behterevi poolt esindatud refleksoloogia. Vastavalt refleksoloogia põhiideele mõtteprotsessid, nii teadvustatud kui ka teadvustamata, ilmnevad ka väliselt inimese käitumises. Refleksoloogia esemeks on kõik refleksid, millest peaaegu suured poolkerad osa võtavad. V. Behterev ja tema arvukad järgijad käsitlesid psüühilisi protsesse mehhanistlikult. V. Behterev ei teinud vahet peaaegu ja valkkehade vahel. Ta oli stiihiline materialist ja püüdis seletada kõiki protsesse ühtede ja samade seaduspärasustega. Eriti ilmekalt väljendub V. Behterevi teooria vulgaarsus sotsiaalpsühholoogias (vt. 20).

Refleksoloogide hulka kuulusid sellised psühholoogid nagu V. Savitš, A. Lents. Analoogilisi seisukohti esines kahekümmendate aastate alguses ka I. Pavlovi õpetuses. Refleksoloogia positsioonidelt kirjutatud tähtsamaks raamatuks oleks G. Volkovi "Refleksoloogia ja kriminaalõigus" (28), kus ta püüdis siduda kriminaalõigust refleksoloogiaga, et seda si-det kasutada kriminaalõiguses vana subjektiivse psühholoogia asendamiseks. Refleksoloogia abil püüdis G. Volkov tõsta kuritegevusevastast võitlust teaduslikule tasemele. Hoolimata headest kavatsustest jääb tema poolt propageeritud kriminaalrefleksoloogia siiski refleksoloogiaks, s. t. G. Volkov vaatab välist keskkonda ja reaktsiooni, kuid välistab inimese teadvuse. Eriti ilmekalt paistab see tema motiivide

käsitlusest. Tema arvates kuritegeliku käitumise faktorite ja käitumise füsioloogilise realiseerimise vahel puudub kuriteo motiiv. Kuritegelik motiiv on tema arvates kuritegelikku käitumist stimuleeriva faktori subjektiivne peegeldus. Kõige vulgaarsema refleksoloogia esindajateks olid V. Gekkebuš ja I. Zalkind, raamatu "Kohtupsühholoogia kursus" (29) autorid. Nimetatud raamatus räägitakse täie tõsidusega sellistest refleksidest nagu kogumise refleks, eraomandi refleks, alandlikkuse refleks jne.

Õiguspühholoogiaga tegeles 20-ndatel aastatel ka professor M. Reisner, kes juhendas Sotsialistlikus Akadeemias sotsiaalpsühholoogilisi uuringuid. Ta esindas õiguse psühholoogilist koolkonda ja püüdis ühendada L. Petražitski, L. Knappi ja S. Freudi teooriaid (56). Mõtlemises eraldas ta teadvuse, alateadvuse ja eelteadvuse momente. Tajumise meetodid jagas ta müstilisteks, esteetilisteks, ratsionaalseteks ja teaduslikeks. Teatud tootmisviisile vastab teatud tajumisviis. Vastavale tajumisviisile vastab õigusideoloogia liik: müstiline õigusideoloogia on omane talupoegkonnale, esteetiline aadlile, ratsionaalne - kodanlusele. Töölisklassile on omane teaduslik tajumine, kuid tal, vastavalt M. Reisnerile, ei ole mingit ideoloogiat. M. Reisneri arvates eksisteerib õigus vaid inimeste peades. Sotsiaalpsühholoogias teostas M. Reisner psühholoogilist suunda sotsioloogias. Oma põhiseisukohad esitas ta 8. veebruaril 1923. aastal Sotsialistlikus Akadeemias peetud ettekandes "Psühholoogia ja ajaloolise materialismi teooria probleemid". Ettekanne põhjustas terava diskussiooni. Reisnerit kritiseeriti selle eest, et ta vaatles sisendamist, suguimpulssi, erootilist ekstaasi ühiskondliku elu suunavate jõududena. Reisneri teeneks tuleb lugeda, et ta püüdis kasutada marksismi-leninismi õigus- ja sotsiaalpsühholoogia probleemide lahendamisel.

Kahekümnendatel aastatel hakkab arenema dialektilis-materialistlik psühholoogia. Jõutakse arusaamisele, et kuriteo ja kurjategija õigeks mõistmiseks on vaja tundma õppida isiksuse ja keskkonna vahekorda. Eriti tuleb märkida V. Vnukovi artiklit "Käitumise sotsiaalsed moonutused" (27), kus ta jõuab järeldusele, et vaidlused selle üle, mis subjekti antud seisundis tuleb omistada keskkonnale, mis "minale", on kasutatud ja mitte mingil viisil ei lahenda küsimust antud indi-

viidi käitumise sisust ja vormist. Küsimus isiksuse ja keskkonna vahekorras tuleb lahendada materialistlikust dialektikast lähtudes.

Õiguspsühholoogia praktilistest probleemidest pöörati rohkem tähelepanu kohtu psühholoogilisele ekspertiisile ja ülekuulamispsühholoogiale. Osa psühholooge (näiteks J. Kontorovitš (42) omistasid psühholoog-eksperdi tunnistajate ütluste hindamise monopol. Eeluurimise ülesandeks oli nende arvates ainult tõendite kogumine. Nende tõendite hindamisel pidi kohus kasutama psühholoog-eksperdi abi. See seisukoht pärines H. Großilt, W. Sternilt ja teistel Lääne psühholoogidelt.

1929. aastal lülitati Moskva Psühholoogia Instituudi uurimisplaani tunnistajate ütluste eksperimentaalne uurimine.

Küllaltki huvitavad tööd toimusid A. Luria juhtimisel Moskva kubermangu prokuratuuri juurde moodustatud eksperimentaalpsühholoogia laboratooriumis. Aluseks oli võetud Lääne-Euroopas kasutatav assotsiatiivne meetod, kuid täiustatud. Näiteks tegi ta ettepaneku kirjutada aparaadil üles reaktsiooni kiirus. Tema arvates täiendava seadme rakendamine aitab objektiivselt välja selgitada huvipakkuvaid fakte.

Eriti tuleb märkida A. Luria artikleid "Eksperimentaalne psühholoogia kohtus ja eeluurimises" (48) ning "Psühholoogia kuriteo jälgede tuvastamisel" (47). Need artiklid põhinevad sõnaliste assotsiatsioonide seostamisel motoorsete reaktsioonide mõõtmisega. See on kodanlikus õigusemõistmises kasutatavate valededektorite üks variante.

Ekspertidena hakkasid psühholoogid Venemaal õigusemõistmises osalema küllaltki varakult. I. Krõlovi andmeil (43) toimus esimene kohtupsühholoogiline ekspertiis Venemaal 1883. aastal. Ka pärast revolutsiooni kasutati küllaltki aktiivselt psühholoogiaekspertide abi. Kuni 1931. aastani olid kohtuekspertiisi teadusliku uurimise kabinettides kriminaalpsühholoogia ja psühhopatoloogia osakonnad. Kõige rohkem pöörati tähelepanu kurjategija isiksuse uurimisele. Paljudes linnades organiseeriti kurjategijate uurimise kabinetid. Esimene selline kabinet loodi 1922. aastal Saraatovis A. Štassi initsiatiivil. Kabinetis olid sotsioloogia-, psühholoogia-, füüsika-, neuro-psühhiaatria-, hüпноosi- ja kriminaalpeda-

googika osakonnad. Selles kabinetis uuriti kurjategija vaimset maailma, vaimse arengu taset, kujutluste rikkust ja ise-loomu, tundmuste rikkust ja intensiivsust, meeoleolu, kalduvust afektile, tahte funktsioone, tegevuse kaalutletust, iseseisvust ja initsiatiivi, püsivust otsuste realiseerimisel, enesevalitsemisvõimet, käitumise põhimotiive.

Kurjategija isiksusele pühendatud teostest tuleb eriti märkida J. Behterevi "Vangi isiksuse uurimine (ajalugu, ülesanded, meetodika ja tehnika)" (21). Autor tõestab veenvalt psühholoogiliste ja sotsioloogiliste meetodite vajadust kurjategija isiksuse uurimisel.

Küllaltki suurt tähelepanu pöörati alaealise kurjategija isiksuse uurimisele. Enamus uurimusi aga olid kas biogeneetilised (vt. näiteks 32, 50, 51, 19) või sotsiogeneetilised (vt. näiteks 37, 49). Mõlemad suundi kritiseerisid kolmekümnendatel aastatel A. Luria, L. Võgotski, A. Leontjev, N. Krupskaja, A. Makarenko jt.

Alaealise kurjategija pedoloogilise tegeles P. Belski. Kohtupsühholoogias käsitles moraalselt defektseid lapsi T. Simson (59). Tema arvates on sellised lapsed ja alaealised vahel erakordselt andekad, kuid kergelt erutuvad ja eriti nõrga närvisüsteemiga. Nende hulgas on väike grupp, kellel ei ole arenenud hea ja halva tunne. Need lapsed muutuvad vanemas eas parandamatuteks. Ühiskond peab end nende eest kaitsma. Seda seisukohta kritiseerisid N. Krupskaja ja P. Blonski. Terava kriitika osaliseks said biogenees, sotsiogenees ja moraalne defektoloogia VK(b)P Keskkomitee määruses 4. juulist 1932. a. "Pedoloogilistest moonutustest rahvahariduskomissariaadi süsteemis" (17). Mitmesugustel põhjustel aga laienes tehtud kriitika kogu psühholoogiale. Õiguspähepsühholoogia lakkas eksisteerimast iseseisva teadusharuna. Teda meenutati vaid kriminaalprotsessi monograafiates, kus ta samastati ütluste kujunemise psühholoogilise.

A. Petrovski hinnangu järgi ei olnud õiguspähepsühholoogia kahekümnendatel aastatel vaba paljudest puudustest (ei olnud lõpuni vabanenud biologismi, reaktoloogia ja refleksoloogia pärandist), kuid paljude tööde iseloomulikuks jooneks oli optimistlik hüpotees, millega uurijad lähenesid kurjategija isiksusele - see oli veendumus, et proletariaatses riigis võib ja saab kurjategijat ümber kasvatada. See on jäänud ka meil

kaasaja kohtupsühholoogide tunnustatud printsibiiks (52, 188).

Nõukogude kohtupsühholoogia hakkas NSV Liidus unesti arenema pärast NLKP XX kongressi. Eriti tähtis oli kohtupsühholoogia arengule NLKP KK 1964. aasta määrus "Juridiliste teaduste edasisest arengust ja juriidilise hariduse parandamisest riigis". Käesoleval ajal on ilmunud Nõukogude Liidus mitmed kohtupsühholoogia-alased monograafiad nagu A. Dulovi "Kohtupsühholoogia" (36a), G. Dospulovi, M. Mažitovi "Tunnistajate ja kannatanute ütluste psühholoogia" (34), G. Dospulovi "Ülekuulamise psühholoogia eeluurimisel" (33) jt.

Mais 1971 toimus Moskvas I üleliiduline kohtupsühholoogide konverents. 1971. aasta juunis Tbilisis toimunud NSV Liidu Psühholoogide Seltsi üleliidulisel IV konverentsil oli õiguspsühholoogia esindatud iseseisva sektsioonina. 1977. aasta jaanis-juulis Moskvas toimunud NSV Liidu Psühholoogide Seltsi V konverentsil ei olnud eraldi moodustatud õiguspsühholoogia sektsiooni, kuid paljud ettekanded olid pühendatud õiguspsühholoogia probleemidele.

Hoolimata suurtest edusammudest õiguspsühholoogias tuleb siiski tunnistada, et nõukogude õiguspsühholoogia on alles kujunemisjärgus. Käesoleval ajal meie õiguspsühholoogias toimub töö järgmistes suundades:

1. Juriidilise psühholoogia üldprobleemid (esindavad A. Dulov, A. Ratinov, A. Jarmolenko jt.).
2. Õigusteadvus ja õiguspsühholoogia (I. Farber, K. Igošev, A. Jarmalenko).
3. Juristi kutsevalik (V. Vassiljev jt.).
4. Kriminaalpsühholoogia, kurjategija ja kuriteo psühholoogia (A. Sahharov, U. Džekebajev, V. Filimonov, A. Jakovlev, V. Vassiljev jt.).
5. Eeluurimise psühholoogia (A. Ratinov, N. Porubov, L. Filonov, V. Vassiljev jt.).
6. Kriminaalkohtu psühholoogia (A. Borodankov, J. Groševoi jt.).
7. Kohtupsühholoogiline ekspertiis (M. Kotsenov, J. Jakovlev jt.).
8. Alaealiste õiguserikkujate psüühilised iseärasused (M. Alemaskin, L. Zjubin, G. Botškarjova, G. Minkovski jt.).

9. Parandusliku tõe psühholoogia (A. Glototškin, N. Pirožkov, A. Kovaljov, K. Platanov jt.).

Tähtsamatest teaduslikest keskustest tuleb nimetada NSV Liidu Prokuratuuri Üleliidulist Instituuti, kus on moodustatud spetsiaalne kohtupsühholoogiasektor, mida juhatab professor A. Ratinov.

Bibliograafia¹

1. B i n e t , A. Le diagnostic judiciaire par la methode des associations. - "Année psychol.", 1910, t. 16.
2. C l a p a r è d e , E. La psychologie judiciaire. Diagnostic constellatoire de la participation réelle d'un inculpé à un delit donné. - "Année Psychol.", 1906, t. 12.
3. D e t t e b o r n , H a r r y . Gegenstand, Aufgaben und Differenzierung der forensischen Psychologie. - "Probleme und Ergebnisse der Psychologie", 1977, N° 60.
4. E c k a r d t s h a u s e n , K. Ueber die Notwendigkeit psychologischer Kenntnisse bei Beurteilung von Verbrecher. 1792.
5. F r i e d r i c h , J. Die Bedeutung der Psychologie für die Bekämpfung der Verbrecher. Hannover, 1915.
6. G r o s s , H. Kriminalpsychologie. 1898.
7. Handbuch der Psychologie in 12 Bänden, 11. Band. Forinische Psychologie. Göttingen, 1967.
8. H o f f b a u e r , J. Psychologie in ihren Hauptwendungen auf der Rechtspflege. 1803.

¹ Bibliograafia koostamise aluseks on raamatus Состояние научных исследований по судебной психологии. М., 1971 toodud bibliograafia.

9. J u n g , C. G. Zur psychologischen Tatbestandsche Reproduktionsversuche (Ueber Assotziationsmethoden). "Arch. Krim.", 1906, N° 22.
10. L i p m a n n , O. Tatbestandsdiagnostik. - Grundriß der Psychologie für Juristen. Leipzig, 1908.
11. M a r b e , K. Grundzüge der forinsischen Psychologie. München, 1913.
12. M a r b e , K. Der Psycholog als Gerichtsgutachter im Straf- und Zivilprozeß. Stuttgart, 1926.
13. M ü n s t e r b e r g , H. Grundzüge der Psychotechnik. Leipzig, 1913.
14. R e i c h e l , H. Ueber forensische Psychologie. 1910.
15. S t e r n , W. Jugendliche Zeugen in Sittlichkeitsprozessen. Leipzig, 1926.
16. W u l f f e n , E. Kriminalpsychologie. Psychologie des Täters. Berlin, 1926.
- 16a. W e r t h e i m e r , M. Tatbestandsdiagnostik Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden. Berlin u. Wien, 1933.
17. Постановление ЦК ВКП(б) от 21 июля 1932 г. "О педологических извращениях в системе Наркомпроса" - КПСС о культуре, просвещении, науке. М., 1963, стр. 392-396.
18. Б е л ь с к и й П.Г. Типология этически дефективных несовершеннолетних. - Вопросы воспитания нормальных и дефективных несовершеннолетних. М., 1924.
19. Б л о н с к и й П.П. Педагогика. М., 1922.
20. Б е х т е р е в В.М. Коллективная рефлексология. М., 1921.
- 20а. Б е х т е р е в В.М. Об экспериментальном психологическом исследовании преступления. 1902.
21. Б е х т е р е в Ю.Ю. Изучение личности заключенного. (История, задачи, методика и техника). М., 1928.
22. Б р у с л о в с к и й А.Е. Судебно-психологическая экспертиза. Харьков, 1929.

23. Б у х в а л о в а М.П. Изучение свидетельских показаний. - "Вестник психологии, криминальной антропологии и гипнотизма". СПб, 1907, вып. I.
24. В а с и л ь е в В.Л. Юридическая психология. Изд. ЛГУ, 1974.
25. В л а д и м и р о в Л.Г. Психологические исследования в уголовном суде. М., 1901.
26. В н у к о в В.А. Проблемы изучения личности преступника в свете марксистской криминологии. Харьков, 1930.
27. В н у к о в В.А. Социальные извращения поведения (Предпосылки учения о преступлении и преступнике). - Социально неполноценное поведение. М., 1930.
28. В о л к о в Г.И. Рефлексология и уголовное право. Харьков, 1928.
29. Г е к к е б у м В., З а л к и н д И. Курс судебной психопатологии. Харьков, 1928.
30. Г е р н е т М.Н. В тюрьме. Очерки тюремной психологии. М., 1930.
31. Г е р ц е н з о н А.А. Против биологических теорий причин преступности. - "Вопросы борьбы с преступностью", 1967, № 5.
32. Г р и б о е д о в А.С. На пути к преступлению. (Трудновоспитуемые дети). М.-Л., 1928.
33. Д о с п у л о в Г.Г. Психология допроса на предварительном следствии. М., 1976.
34. Д о с п у л о в Г.Г., М а ж и т о в Ш.М. Психология показаний свидетелей и потерпевших. Алма-Ата, 1975.
35. Д р и л ь Д.А. Малолетние преступники. Этнод по вопросу о человеческой преступности, ее факторах и средствах борьбы с нею. М., 1888.
36. Д р и л ь Д. Преступный человек. - "Юридический вестник", 1882, т. 2.
- 36а. Д у л о в А. Судебная психология. Минск, 1975.

37. З а д к и н д А.Б. Основные вопросы педологии. М., 1927.
38. Е л и с т р а т о в А.И., З а в о д с к и й А.В. К вопросу о достоверности свидетельских показаний (Опыты Бине и Штерна). - "Труды юридического общества при Казанском университете". Ч. I. Казань, 1904.
39. К о н и А.Ф. Психология и свидетельские показания. - "Новые идеи в философии", 1913, № 9.
40. К о н и А.Ф. На жизненном пути. Т. I. СПб., 1912.
41. К о н и А. Память и внимание. П., 1922.
42. К о н т о р о в и ч А.Я. Психология свидетельских показаний. Харьков, 1925.
43. К р ы л о в И.Ф. Судебная экспертиза в уголовном процессе. Л., 1963, стр. 31-34.
44. К у л и ш е р Е. Психология свидетельских показаний. - "Вестник права". СПб., 1904, кн. 8.
45. Л а б а с Н. Убийцы. М., 1913.
46. Л е в и В. Я и м ы. М., 1969, стр. 5-24.
47. Л у р и я А.Р. Психология в определении следов преступления. - "Научное слово". 1928.
48. Л у р и я А.Р. Экспериментальная психология в судебно-следственном деле. - "Советское право". 1927, №2.
49. М о л о ж а в и й С.С. Программа изучения поведения ребенка или детского коллектива. М., 1924.
50. О з е р е ц к и й Н.И. Социально запущенные дети. - "Преступность и преступник". М., 1926, вып. I.
51. О з е р е ц к и й Н.И. Половые правонарушения несовершеннолетних. - Правонарушения в области сексуальных отношений. М., 1927.
52. П е т р о в с к и й А.В. История советской психологии. М., 1967.
53. П е т р а ж и ц к и й Л.И. Введение в изучение права и нравственности (Основы эмоциональной психологии). СПб., 1908.

54. П о з н и ш е в С.В. Криминальная психология. Преступные типы. Л., 1926.
55. П о с ы ш к о в И.Т. Книга о скудности и богатстве. М., 1951.
56. Р е й с н е р М.А. Теория Л.И.Петражицкого, марксизм и социальная идеология. СПб., 1909.
57. С а т о н и н К. Очерк криминальной психологии. Казань, 1925.
58. С е ч е н о в И.М. Рефлексы головного мозга. М., 1961.
59. С и м с о н Т. Причина детской преступности. - "Вестник просвещения". 1923, № 2.
60. Состояние научных исследований по судебной психологии. Материалы к I Всесоюзной конференции по судебной психологии. М., 1971.
61. С п а с о в и ч. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством.
62. Т р а н о в с к а я В. Воровки. Антропологическое исследование. - "Журнал русского о-ва охранения народного здоровья". 1891, № 5.
63. Ф р е з е А.У. Очерк судебной психологии. Казань, 1871.
64. Ч и ж В. Преступный человек перед судом врачебной науки. СПб., 1894.
65. Щ е г л о в А.Л. Психология преступника по наблюдениям русских писателей. СПб., 1901.

S i s u k o r d

V. L u l l a .	Mõningaid raskusi kasvatustöös noortega	3
H. R a n d a l u .	Kriminoloogilised andmetöötlusüsteemid. Permanentsete andmetöötlussüsteemide loomine	10
I. A d o j a a n .	Tartu Linna Rahvakohtu töö mõningatest küsimustest	25
R. B e r g s o n .	Kuritegevus Eesti NSV-s 1976. aastal	29
H. K ä r t n e r .	Noorte õigusrikkumistest ja selle profülaktikast	38
L. A u v ä ä r t .	Õiguspühhologia ajaloost	50

Ученые записки Тартуского государственного университета.
Выпуск 484. ВОПРОСЫ КРИМИНОЛОГИИ И ПРАВОВОЙ ПСИХОЛОГИИ.
Труды по криминологии VII. На эстонском языке. Тартуский
государственный университет. ЭССР, г.Тарту, ул.Юликооли,
18. Vastutav toimetaja H. Kings. Korrektor V. Lang. Pal-
jundamisele antud 22.01.1979. Kirjutuspaber 30 x 45 1/4.
Trükipoognaid 4,0. Arvestuspoognaid 3,72. Trükiarv 500.
MB 01033. TRÜ trükikoda, ENSV, Tartu, Pälsoni t.14. Tell.
nr. 50. Hind 55 kop.